

ROBERT STĘPIEŃ* – LUBLIN

SZKOŁY PUBLICZNE BENEDYKTYNÓW SIECIECHOWSKICH W LATACH 1791-1819

Streszczenie

Artykuł przedstawia problematykę organizacji i działalności szkół publicznych prowadzonych przez benedyktynów sieciechowskich na przełomie XVIII i XIX w. Ramy czasowe artykułu wyznaczają daty założenia z inicjatywy klasztoru sieciechowskiego szkoły w Stężycy, a zamyka rok wprowadzenia ustawy supresyjnej, która doprowadziła do kasaty opactwa sieciechowskiego. W tekście szczególną uwagę zwrócono na kwestie związane ze statusem organizacyjnym szkół sieciechowskich, programem i poziomem prowadzonego w nich nauczania, kadrami pedagogicznymi, liczebnością uczniów oraz zapleczem materialnym, w tym zbiorami szkolnej biblioteki. Podstawowym materiałem źródłowym dla badań w tym zakresie były akta władz oświatowych, sprawujących nadzór nad szkołami sieciechowskimi w omawianym okresie, w tym raporty powizytacyjne oraz sprawozdania składane przez przełożonych szkoły. Istotne znaczenie dla części omawianych zagadnień miała zachowana spuścizna archiwalna klasztoru oraz akta urzędowe okupacji i ewakuacji suprymowanego opactwa.

W okresie ponad dwudziestu pięciu lat istnienia szkół sieciechowskich zmianom podlegała ich przynależność administracyjna oraz model organizacyjno-programowy. Na działalność tych szkół duży wpływ wywarły przemiany polityczno-ustrojowe oraz reformy oświatowe prowadzone przez władze państwowe. Powołana w 1791 r. szkoła w Stężycy otrzymała status podwydziałowej, a jej funkcjonowanie opierało się na założeniach systemu nauczania Komisji Edukacji Narodowej. Po kilku latach szkoła została przeniesiona do Sieciechowa, co doprowadziło do sporu z mieszkańcami Stężycy, który trwał jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego. Na początku XIX w. szkoła w Sieciechowie została zorganizowana na wzór gimnazjów austriackich, a w okresie istnienia Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego została zakwalifikowana do placówek podwydziałowych i wydziałowych. Kadre

* Robert Stępień – dr historii; adiunkt w Instytucie Historii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; e-mail: robert.stepien@poczta.umcs.lublin.pl
<https://orcid.org/0000-0003-3453-4185>

pedagogiczną szkoły w głównej mierze stanowili zakonnicy z klasztoru sieciechowskiego, ale nauczycielami, zwłaszcza przedmiotów językowych, były też osoby świeckie. Ważną funkcję dydaktyczną spełniała biblioteka szkolna, której zawartość tworzyły podręczniki oraz piśmiennictwo pomocnicze.

Słowa kluczowe: klasztor; benedyktyni; Sieciechów, Stężyca; szkolnictwo; biblioteka szkolna

Studia nad dziejami szkolnictwa zakonnego na ziemiach polskich mają już ugruntowaną pozycję i znaczący dorobek piśmienniczy w dziedzinie badań historyczno-oświatowych. Niezmiennie dużym zainteresowaniem naukowym cieszy się działalność oświatowa pijarów i jezuitów, którym przypisuje się szczególnie zasługi na polu rozwoju nauki i kultury¹. Praca wychowawczo-edukacyjna innych zgromadzeń zakonnych także wielokrotnie stawała się przedmiotem badań, aczkolwiek nadal zauważalna jest niewielka liczba publikacji, podejmujących próbę syntetycznego ujęcia aktywności zakonów na tym polu². Pośród domów zakonnych męskich reguły św. Benedykta szerzej w literaturze przedstawiona została działalność szkół pułtuskich, które zyskały renomę placówek o wysokim poziomie nauczania i wychowania patriotycznego³. Szkolnictwo benedyktynów sieciechowskich nie było dotąd szerzej analizowane, pozostając raczej na marginesie badań prowadzonych nad historią klasztoru⁴. Podstawowe informacje na temat szkół sieciechowskich zestawił ks. Józef Gacki, autor jedynej jak dotąd monografii dziejów opactwa, wydanej drukiem w 1872 r.⁵ Wzmianki o szkołach sieciechowskich pojawiały się w pracach omawiających organizację szkolnictwa

¹ *Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX wieku*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa-Kraków 1993; *Wkład Jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Kraków 2004; K. Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565-1773*, Gdańsk 1999; M. Ausz, *Szkoły pijarskie na Lubelszczyźnie w wiekach XVII-XIX*, Lublin 2006; tenże, *Odbudowa polskiej prowincji pijarów. Działalność wychowawczo-edukacyjna zakonu w latach 1873-1918*, Lublin 2013; M. Ausz, K. Puchowski, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Szkoły w Wydziale Pijarskim*, seria: *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, t. 9, Warszawa 2018.

² Zob. m.in. A. Szylar, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, Kraków 2012.

³ R. Gerber, *Szkoła Wojewódzka Księży Benedyktynów w Pułtusk*, w: *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. B. Gierlach, A. Gieysztor, S. Kotarski, Warszawa 1975, s. 153-184; *Dzieje Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusk*, red. D. Ciok, A. Kociszewski, J. Szczepański, Ciechanów-Pułtusk 1991; K. Wiśniewski, *Z dziejów konwentu benedyktynów w Pułtusk w latach 1781-1864*, w: *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 6, red. J. Szczepański, Pułtusk 2005, s. 139-154; tenże, *Szkolnictwo benedyktyńskie w Pułtusk w latach 1781-1833*, „*Nasza Przeszłość*” (dalej: NP), 117 (2012) s. 205-214.

⁴ R. Stępień, *Pokasacyjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „*Res Historica*”, 45 (2018) s. 131-153 (w artykule zestawiono podstawową literaturę na temat historii opactwa).

⁵ J. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872.

średniego w Galicji Zachodniej⁶, jak również w opracowaniach poświęconych sprawom oświaty doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego⁷ oraz w dziełach traktujących o rozwoju szkolnictwa ziemi radomskiej i stężyckiej⁸. O szkołach sieciechowskich pisali też historycy-regionaliści w publikacjach o charakterze popularnonaukowym⁹.

Przedmiotem poniższych rozważań uczyniono szkoły publiczne prowadzone przez benedyktynów sieciechowskich na przełomie XVIII i XIX w. Ramy czasowe artykułu wyznaczają daty założenia z inicjatywy klasztoru sieciechowskiego szkoły w Stężycy, która po kilku latach została przeniesiona do Sieciechowa¹⁰. Jako górną granicę rozważań przyjęto natomiast rok wprowadzenia ustawy supresyjnej, która doprowadziła do kasaty opactwa sieciechowskiego oraz zamknięcia szkoły przyklasztornej. Należy zauważyć, że zachowany materiał źródłowy nie pozwala na przeprowadzenie pełnej charakterystyki działania szkół benedyktynów sieciechowskich. W trakcie prowadzonej kwerendy napotkano bowiem na problemy związane z kompletnością i rozproszeniem informacji źródłowych. Aby zaradzić owym trudnościom, w pracy starano się uwzględnić możliwie szeroko badania nad dziejami szkolnictwa zakonnego na ziemiach polskich. Artykuł w swym założeniu stanowi wstęp do dalszych studiów, które pozwolą uzyskać pełniejszy i bardziej kompleksowy obraz działalności oświatowo-wychowawczej zakonu benedyktynów. Jak się wydaje, jest to możliwe poprzez porównawcze zestawienie różnorodnych aspektów odnotowanych w niekiedy dość fragmentarycznych materiałach poszczególnych ośrodków klasztornych¹¹.

Artykuł przedstawia problematykę organizacji i działalności szkół benedyktynów sieciechowskich na tle zmieniających się realiów politycznych i prowa-

⁶ J. Dobrzański, *Losy szkolnictwa średniego w Zachodniej Galicji*, „Rocznik Lubelski”, 10 (1967) s. 179-191; T. Mencil, *Galicja Zachodnia: 1795-1809. Studium z dziejów ziem polskich zaboru austriackiego po III zaborze*, Lublin 1976.

⁷ Szereg informacji na temat szkół sieciechowskich zamieścił w swojej pracy Adam Winiarz: *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)*, Lublin 2002.

⁸ H. Karbownik, *Szkolnictwo parafialne w powiecie radomskim w XV-XVIII wieku*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 18 (1981) z. 1, s. 21-28; A. Massalski, *Przyczynki do dziejów szkolnictwa średniego na terenie województwa krakowskiego i sandomierskiego w latach 1815-1830*, tamże, s. 29-36; K. Kurzyp, *Stężyca nad Wisłą*, Stężyca 1989; tenże, *Szkolnictwo w Stężycy nad Wisłą*, Stężyca 1989; K. Pielacha, *Szkolnictwo parafialne w dawnej ziemi stężyckiej (XVI-XVIII w.)*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 7 (2009) s. 33-53.

⁹ K. Zajac, S. Siek, *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice-Sieciechów 2009; S. Kowalski, *Szkice do dziejów oświaty i szkolnictwa na terenie gminy Sieciechów*, Kozienice-Sieciechów 2016.

¹⁰ Historia szkoły stężyckiej została opisana w jednym z tomów serii publikacji na temat Komisji Edukacji Narodowej. Niniejszy artykuł rozszerza i uzupełnia informacje tam zawarte. Zob. A. Meissner, *Szkoła podwydziałowa w Stężycy (1791-1794)*, w: A. Meissner, R. Ślęczka, M. Pękowska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Szkoły w Wydziale Małopolskim*, seria: *Komisja Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, t. 6, Warszawa 2018, s. 229-236.

¹¹ Dziękuję jednemu z recenzentów artykułu za zwrócenie uwagi na związany z tym problem badawczy.

dzonych reform oświatowych. W tekście szczególną uwagę zwrócono na programy i poziom prowadzonego w szkołach nauczania, frekwencję uczniów oraz liczebność i przygotowanie zawodowe kadry pedagogicznej, a także zaplecze materialne szkoły, w tym zbiory szkolnej biblioteki. Podstawowym materiałem źródłowym dla badań w tym zakresie były akta władz oświatowych, sprawujących nadzór nad szkołami sieciechowskimi w omawianym okresie, w tym raporty powizytacyjne oraz sprawozdania składane przez przełożonych szkoły, a także zbiory przepisów administracyjnych określających zasady organizacji i funkcjonowania systemu szkolnego. Istotne znaczenie dla części omawianych zagadnień miała też zachowana spuścizna archiwalna klasztoru oraz akta urzędowe okupacji i ewakuacji suprymowanego opactwa.

Szkoła podwydziałowa w Stężycy w latach 1791-1794

Położona kilka kilometrów od Sieciechowa, Stężycza, w 2 połowie XVIII w. była już mało znaczącym miasteczkiem, aczkolwiek pamiętającym czasy swej politycznej i gospodarczej świetności¹². Jednym z wielu problemów, z jakimi ówczesnie zmagало się miasto, był niski poziom piśmienności i wykształcenia miejscowej ludności. W 1791 r. z inicjatywy klasztoru sieciechowskiego w Stężycy została założona szkoła podwydziałowa. Okoliczności jej powstania budzą jednak pewne wątpliwości. Klemens Kurzyp, autor prac poświęconych historii ziemi stężyckiej, jako pierwszy przedstawił pogląd, że uruchomienie placówki szkolnej w Stężycy, było związane z planami otwarcia i prowadzenia w tym mieście szkół księży pijarów¹³. Perspektywa ich bliskiego sąsiedztwa, według K. Kurzypa, miała nie odpowiadać benedyktynom sieciechowskim, bojących się o utratę wpływów w mieście Stężycy, dlatego pośpiesznie mieli oni wyrazić gotowość zorganizowania i utrzymywania własnym kosztem szkoły publicznej. Informacja źródłowa dotycząca fundacji księży pijarów „w miasteczku Maciejowicach lub na inszym miejscu tu w ziemi stężyckiej”, zawarta została w zapisie kontraktu między ks. Michałem Bartłomiejem Tarło, właścicielem dóbr ziemskich miasta Maciejowice i proboszczem parafii pw. Świętego Krzyża w Warszawie¹⁴, a Teodorem Potockim, biskupem chełmińskim¹⁵. K. Kurzyp owy zapis datował na rok

¹² F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII-XVI wiek)*, Kielce 1994, s. 139-141.

¹³ Kurzyp, *Stężycza nad Wisłą*, s. 64-65; tenże, *Szkolnictwo w Stężycy*, s. 4. Ustalenia K. Kurzypa zostały przyjęte w pracy: Meissner, *Szkoła podwydziałowa*, s. 230-231.

¹⁴ A. Schletz CM, *Ks. Biskup Michał Bartłomiej Tarło opiekun ubogich*, NP, 115-116 (2011) s. 23-32; J. Dygdała, *Tarło Michał Bartłomiej (1656-1715)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 52, z. 2, Warszawa-Kraków 2018, s. 301-303.

¹⁵ Dobra maciejowickie ks. Tarło otrzymał od Anny ze Stanisławskich Zbąskiej, a następnie w 1705 r. sprzedał je biskupowi Teodorowi Potockiemu. Ks. Tarło był jednym z wykonawców testamentu Zbąskiej, którzy realizowali jej dyspozycje dotyczące przeznaczenia gotówki uzyskanej ze sprzedaży dóbr dziedzicznych na legaty pobożne. Być może zapis dotyczący kwoty 30 tys. złp na rzecz fundacji pijarów związany był z realizacją wspomnianego testamentu. Zob. J. Pielas, *Akt ostatniej woli Anny ze Stanisławskich Zbąskiej, pierwszej polskiej poetki, z 7 lipca 1696 roku*, „Res Historica”, 46 (2018) s. 385-418.

1785, tymczasem miał one miejsce w 1705 r., wiele lat przed powstaniem szkoły w Stężycy, prowadzonej przez benedyktynów sieciechowskich¹⁶. Zapis dotyczący fundacji księży pijarów nie został wówczas zrealizowany, ale i późniejszy materiał źródłowy nie potwierdza planów jego wykonania¹⁷.

Jakie zatem mogły być powody skierowania 12 sierpnia 1790 r. prośby o zorganizowanie szkoły średniej w Stężycy, przez przeora klasztoru sieciechowskiego do Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej Ziemi Stężycy oraz Komisji Edukacji Narodowej? Na jeden z możliwych motywów wskazywał już ks. J. Gacki¹⁸. Mianowicie, w 1789 r. Sejm Wielki wprowadził podatek zwany „ofiara dziesiątego grosza”, któremu miały podlegać „dochody stałe a pewne” z dóbr ziemskich szlacheckich oraz dóbr duchownych¹⁹. Niższy podatek miały opłacać, m.in. klasztory utrzymujące swoim kosztem szkoły publiczne, zatwierdzone przez Komisję Edukacji Narodowej i mające co najmniej trzech profesorów, a także zgromadzenia powołane dla celów edukacji narodowej²⁰. Klasztor sieciechowski, podejmując się prowadzenia szkół publicznych, mógł zatem liczyć na pomniejszenie podatku o sumy wyłożone na ich utrzymanie²¹. Komisja, zważywszy na „chwalebny zamiar przyłożenia się do edukacji publicznej i chęć szczególniejszej przysługi dla ziemi stężycy, żadnych dotąd w sobie szkół nie mających”²², już dwa miesiące później, bo 9 września, wydała zgodę na otwarcie szkoły stężycy, pod warunkiem stosowania się do obowiązujących ustaw. Polityka oświatowa KEN, wobec podległych im szkół prowadzonych przez zakony, przybierała różne kierunki realizacji, spotykając się niekiedy z dość skrajnymi ocenami²³. Szkoły zakonne, choć pozostawały częściowo niezależne, odegrały jednak ważną

¹⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Nabytki niedokumentowe Oddziału I, XV -XX w., sygn. 182, k. 9.

¹⁷ Wątpliwości odnośnie planów założenia szkoły pijarskiej w Stężycy, budzić może również brak informacji na ten temat w piśmie Urzędu Muncypalnego Miasta Stężycy do Komisji Województwa Podlaskiego z 25 XI 1826 r., w którym przedstawiono okoliczności powstania szkoły stężycy. Zob. AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4003, s. 96-98.

¹⁸ Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie*, s. 255.

¹⁹ D. Główna, *Protokoły „Ofiary 10 i 20 grosza” jako źródło do badań stanu majątkowego duchowieństwa na przykładzie powiatu plockiego*, „Kwartalnik Historyczny”, 100 (1993) nr 3, s. 44; J. Gordziejew, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego*, Kraków 2010, s. 252-253.

²⁰ *Ofiara wieczysta Prowincjów Obojga narodów, na powiększenie sił kraiovych*, w: *Volumina Legum*, t. 9, Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie (Z funduszu ś.p. ks. Adama Jakubowskiego), Kraków 1889, s. 73; K. Rzemieniecki, *Struktura własności ziemskiej i jej dochodów w województwie kijowskim w 1789 r.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, 71 (2011) s. 132, 147.

²¹ W świetle przekazu ks. J. Gackiego, dochód roczny klasztoru wynosił ok. 25 tys. złp, a rząd obniżył podatek roczny klasztoru o kwotę 981 złp. Por. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie*, s. 255.

²² Tamże.

²³ A. Meissner, *Szkoły zakonne wobec Komisji Edukacji Narodowej*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej, 24-26 października 1973*, red. K. Mrozowska, R. Dutkowska, Kraków 1977, s. 241-254.

rolę w organizacji nowego systemu szkolnego KEN. Dość pomyślnie współpracą Komisji układała się z powstałą w 1781 r. szkołą benedyktynów w Pułtusk, która uzyskiwała pozytywne opinie względem poziomu prowadzonego nauczania i wychowania, a zwłaszcza kształtowania odpowiednich postaw moralnych i obywatelskich wśród młodzieży. Decyzja o założeniu szkoły w Stężycy, mogła zatem budzić nadzieje Komisji, że kolejna placówka prowadzona przez benedyktynów, rzetelnie wywiąże się z powierzonych jej zadań oświatowych.

Oficjalna inauguracja szkoły stężyckiej zbiegła się z dniem przyjęcia przez Sejm Czteroletni ustawy rządowej powszechnie zwanej Konstytucją 3 maja²⁴. Uroczystego otwarcia placówki, przy obecności urzędników i mieszkańców Stężycy, w tym proboszcza ks. Jowina Fryderyka Bystrzyckiego²⁵, który odśpiewał hymn „*Veni Creator*”, dokonał benedyktyn Jan Adrian Nepomucen Dębski, mianowany pierwszym prorektorem szkoły. Wcześniej pełnił on funkcję nauczyciela w szkole w Pułtusk, gdzie zyskał uznanie za działalność pedagogiczną i zaangażowanie w sprawy edukacji narodowej²⁶. Prorektor w mowie inauguracyjnej pokrótce przedstawił okoliczności powołania szkoły w Stężycy, dziękując wszystkim, którzy przyczynili się do jej założenia²⁷. W swym przemówieniu polemizował z zarzutami wysuwanymi pod adresem systemu nauczania i wychowania szkół narodowych oraz prowadzonej przez KEN reformy szkolnej. Zwrócił też uwagę na problem podważania przez rodziców w obecności swych dzieci autorytetu nauczycieli oraz krytykowanie programów nauczania i podręczników, apelując o szacunek dla działalności państwa w dziedzinie edukacji publicznej²⁸.

Benedyktyni sieciechowscy zawarli z miastem Stężyca ugodę, że zajęcia szkolne do czasu wystawienia nowego budynku szkoły, do czego zobowiązał się klasztor, miały odbywać się w siedzibie ratusza miejskiego. Władze miasta podjęły się przygotowania na ten cel sześciu sal lekcyjnych. Co ciekawe, pożyczkę na przebudowę ratusza w wysokości 2 tys. złp za pokwitowaniem z dnia 1 marca 1791 r., miasto zaciągnęło u benedyktynów sieciechowskich. Zgodnie z umową dług miał zostać spłacony najpóźniej 25 czerwca 1796 r. Tak się jednak

²⁴ „Gazeta Warszawska”, 1791, nr 39, suplement, s. 6 (wiadomość o otwarciu szkoły w Stężycy).

²⁵ K. Buczek, *Jowin Fryderyk Bystrzycki, h. Bończa (1737-1821)*, PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 177-178.

²⁶ S. Szczotka, *Dębski Jan Nepomucen Adrian (zm. po 1800)*, PSB, t. 5, Kraków 1939-1946, s. 149-150; T. Kowalski, *Szkołnictwo pułtuskie w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, „Notatki Płockie”, 18 (1973) nr 5, s. 27-28; J. Bazydło, *Dębski Jan Adrian*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, 1979, kol. 1235; I. Szybiak, *Ksiądz Adrian Dębski – benedyktyn w kręgu idei Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Historia i polityka. Studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w 65 rocznicę urodzin*, red. A. Bartnicki, J.R. Szafflik, Pułtusk 2004, s. 417-427.

²⁷ Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), Dział starych druków, St. Dr. 30826 I, *Mowa przy otwarciu szkół XX. Benedyktynów klasztoru Sieciechowskiego w mieście Stężycy przez X. Adryana Dębskiego Zakonu tegoż, klasztoru Świętokrzyskiego profesora, filozofii doktora, wymowy nauczyciela i tychże szkół prefekta. Miana Roku 1791, Dnia 3. Maia*. W Lublinie. W drukarni J.K. Mci XX. Trynitarzów.

²⁸ J. Krukowski, *Szkoły pokątne w Krakowie w okresie Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 22 (1979) s. 74; Szybiak, *Ksiądz Adrian Dębski*, s. 421-422.

nie stało, dlatego konwent sieciechowski po upływie wskazanego terminu rozpoczął starania o zwrot należnych mu funduszy. Miasto Stężyca nie zamierzało jednak uregulować tego zobowiązania, zarzucając klasztorowi, że nie wywiązało się z umowy prowadzenia placówki szkolnej, działającej jedynie do 1794 r. Przez wiele następnych lat władze miasta zabiegały o ponowne uruchomienie szkoły w Stężycy²⁹. Sprawa długu nie została zakończona nawet w momencie kasaty opactwa sieciechowskiego, bowiem w 1826 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wystąpiła do Magistratu Miasta Stężycy z wezwaniem do zapłaty owych zaległości na poczet Ogólnego Funduszu Religijnego, który tworzyły dochody i majątki zniesionych klasztorów i kościołów³⁰. W świetle zachowanej korespondencji urzędowej, wydaje się, że ostatecznie miasto nie było zmuszone pokryć rzeczzonego długu.

Szkoła w Stężycy od samego początku zmagala się z różnego typu przeciwnościami. Nauka odbywała się w salach ratusza miejskiego, które mimo remontu, nie zostały odpowiednio przystosowane do prowadzenia lekcji szkolnych. Według ks. J. Gackiego, na terenie miasta Stężycy brakowało też odpowiednich mieszkań na stancje dla uczniów, a okoliczna szlachta przywykła już wcześniej posyłać swe dzieci do szkół lubelskich i łukowskich³¹. Raport z wizytacji szkół parafialnych ziemi stężyckiej, przygotowany przez prorektora Dębskiego, ujawnił z kolei niski stan edukacji elementarnej lokalnych społeczności, a przede wszystkim brak stałych funduszy na utrzymanie szkół³². Czynniki te oddziaływały na liczbę uczniów, którzy podejmowali naukę w szkole stężyckiej. W pierwszym roku szkolnym naukę pobierało łącznie 64 uczniów, a w kolejnym było ich zaledwie 50, dlatego też lekcje dla pierwszych dwóch klas miały odbywać się wspólnie, za wyjątkiem gramatyki³³. Szkoła stężycka cieszyła się znacznie mniejszą frekwencją uczniów w porównaniu do innych szkół podwydziałowych, w tym placówek szkolnych

²⁹ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (dalej: BDS), Archiwum miasta Sieciechowa, sygn. R 1929, Dokumenty dotyczące sporu między klasztorem w Sieciechowie a miastem Stężyca odnośnie długu, 1791-1808, s. 9, 13, 17, 19, 25.

³⁰ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4003, s. 99-101, 137.

³¹ Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 257.

³² Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: ZNiO), Akta dotyczące Akademii Krakowskiej z lat 1784-1796 oraz różne materiały odnoszące się przeważnie do dziejów oświaty, Kościoła i spraw politycznych Polski z lat 1630-1839 (dalej: Akta dotyczące Akademii Krakowskiej), sygn. 1594/III, Raport o Szkołach Parafialnych Ziemi Stężyckiej przez Pro Rektora Szkół Stężyckich z protokołu miejscowego wyjęty i do Głównej Szkoły Podany w Roku Pańskim 1792, s. 399-414; T. Mizia, *Komisje porządkowe cywilno-wojskowe a szkolnictwo parafialne w okresie Sejmu Czteroletniego*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 6 (1963) s. 56-57, 70-71; Pielacha, *Szkolnictwo*, s. 46-52; Meissner, *Szkoła podwydziałowa*, s. 234-235.

³³ ZNiO, Akta dotyczące Akademii Krakowskiej, sygn. 1594/III, Raport o naukach wydawanych w szkołach stężyckich Wydziału Małopolskiego przez Księżę Benedyktynów Klasztoru Sieciechowskiego przesłany do Szkoły Głównej Koronnej w miesiącu lipcu 1793, s. 227; *Raporty Szkoły Głównej Koronnej o generalnych wizytach szkół Komisji Edukacji Narodowej 1787-1793*, wybór, wstęp K. Mrozowska, przypisy i indeksy oprac. A. Zielińska, Wrocław 1981, s. 232.

prowadzonych przez zakony, np. księży komunistów w Kielcach, czy też benedyktynów w Pułtusk³⁴.

Z raportów powizytacyjnych przesyłanych Szkole Głównej Koronnej, wynika, że szkoła w Stężycy uzyskiwała na ogół pozytywne opinie na temat swojej działalności. Wizytatorzy formułowali jednak uwagi dotyczące postępów edukacyjnych uczniów w ramach niektórych przedmiotów, np. wymowy, prawa, logiki i fizyki. Najlepsze rezultaty w ich opinii młodzież stężycka miała osiągać w nauce: geografii i historii, arytmetyki, początkowej geometrii, gramatyki łacińskiej i nauki moralnej. Należy zauważyć, że reforma szkolnictwa przeprowadzona przez KEN, wprowadziła wiele nowych przedmiotów do programów nauczania szkół średnich. Programy te w większym stopniu uwzględniać miały najnowsze osiągnięcia nauki, a zwłaszcza wiedzę o charakterze matematyczno-przyrodniczym. Zmianie uległ dotychczasowy profil programów nauczania na rzecz treści utylitarnych i rzeczowych. Większą uwagę zwrócono na elementy nauk fizycznych, medycznych i rolniczych, a także zupełnie nowe przedmioty jak „nauka moralna”. Kształcenie miało dawać praktyczne umiejętności potrzebne do samodzielnego życia oraz kształtować światłych obywateli wyposażonych w podstawowe postawy patriotyczne i moralne³⁵. Tego rodzaju przemiany znalazły też odzwierciedlenie w zawartości podstawy programowej szkoły stężyckiej. Wśród przedmiotów przewidzianych w planie pierwszej i drugiej klasy umieszczono: naukę chrześcijańską³⁶, naukę moralną, gramatykę, tłumaczenia, geografii i arytmetykę. W klasie trzeciej wykładano: naukę moralną, historię powszechną, gramatykę, tłumaczenia, geometrię, historię naturalną o ogrodnictwie. Natomiast w klasie czwartej uczniowie uczęszczali na lekcje: prawa przyrodzonego³⁷, historii greckiej, wymowy początkowej, tłumaczeń, geometrii, wstępu do fizyki oraz historii naturalnej o rolnictwie³⁸.

Nad rozwojem uczniów szkoły stężyckiej czuwała kadra pedagogiczna, którą tworzyli benedyktyni z klasztorów sieciechowskiego i pułtuskiego. W klasie pierwszej i drugiej lekcje prowadzili Gwalbert Kołaczyński³⁹ i Ludwik Czepekow-

³⁴ I. Klarner, *Dzielo Komisji Edukacji Narodowej w Pułtusk*, w: *Pułtusk. Studia i materiały*, t. 2, s. 135-137; M. Pękowska, *Szkoła podwydziałowa w Kielcach (1780-1794)*, w: A. Meissner, R. Ślęczka, M. Pękowska, *Komisja Edukacji Narodowej*, s. 217-219.

³⁵ K. Bartnicka, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 2018, s. 70-87.

³⁶ Podczas lekcji nauki chrześcijańskiej korzystno z książki ks. Franciszka Amata Pougeta, pt. *Nauki Katolickie w sposób katechizmowy*, z francuskiego języka na polski przez X. Józefa Jakubowskiego Zgromadzenia Księży Misjonarzy przełożone, Warszawa 1790. Zob. W. Pawlik, *Katechizmy w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 2010, s. 213.

³⁷ Korzystano z książki Hieronima Stroynowskiego, pt. *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki polityczney i prawa narodów*, Wilno 1785.

³⁸ ZNiO, Akta dotyczące Akademii Krakowskiej, sygn. 1594/III, Raport o naukach... w miesiącu lipcu 1793, s. 227-23.

³⁹ Gwalbert Jan Kołaczyński (1767-1818), doktor teologii, należał do zgromadzenia klasztoru sieciechowskiego, gdzie pełnił urząd przeora. W latach 1796-1800 był prorektorem szkoły publicznej w Sieciechowie. Zob. AGAD, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego (dalej: CWWKP), sygn. 796, s. 26; Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 150.

ski⁴⁰. Natomiast w klasie trzeciej i czwartej w dwóch pierwszych latach wykładowi Hieronim Świejkowski i Eugeniusz Mazurkiewicz, oraz Leonard Koziński i Justus Szeliński, który od roku szkolnego 1792/1793 pełnił też funkcję prorektora szkoły stężyckiej⁴¹. Nauczyciele zamieszkiwali w domu proboszcza stężyckiego, który do czasu wystawienia nowego budynku szkoły zgodził się ustąpić im swoje lokum. Część nauczycieli nie miała odpowiedniego doświadczenia pedagogicznego, ale w opinii wizytatorów wszyscy z uczących nie uchybiali „ani w pilności, ani w regularności”, prowadząc nauczanie zgodnie z zaleceniami Komisji⁴². Nieco dłuższą praktykę szkolną posiadali H. Świejkowski, L. Koziński i J. Szeliński, uczący wcześniej w szkole benedyktyń w Pułtusku⁴³. Ich obecność w kadrze pedagogicznej pozytywnie wpłynęła na podniesienie poziomu szkoły stężyckiej, choć liczba uczniów w kolejnych latach szkolnych, jak już wspomniano, nie była zadowalająca.

Szkoła podwydziałowa w Stężycy funkcjonowała do roku szkolnego 1793/1794. Później za zgodą władz austriackich, na prośbę samych benedyktyń została zorganizowana przy klasztorze sieciechowskim. Jakie przyczyny zaważyły na decyzji o przeniesieniu szkoły do Sieciechowa? Wydaje się, że wpłynęły na nią niedogodności prowadzenia nauczania w ratuszu miejskim, a także zobowiązanie klasztoru dotyczące wymurowania nowego budynku szkoły. Dla konwentu sieciechowskiego taka inwestycja mogła wydawać się zbyt kosztowna i nieekonomiczna, zważywszy na trudności z jakimi szkoła mierzyła się w początkowym okresie swego istnienia. Z tego zapewne powodu, mimo upływu trzech lat jej funkcjonowania, benedyktyni nie przystąpili do rozpoczęcia zamierzonej budowy. Na decyzję o przeniesieniu szkoły do Sieciechowa mogło wpłynąć też niekorzystne z punktu widzenia klasztoru położenie topograficzne Stężycy, wymagające od zakonników przeprawy przez Wisłę. Już we wrześniu 1791 r., zaledwie kilka miesięcy po uruchomieniu szkoły, benedyktyni mieli zwrócić się do komisji porządkowej, przedstawiając trudności związane z prowadzeniem szkoły w Stężycy⁴⁴. Wtedy też klasztor miał zabiegać o przeniesienie szkoły do Kozienic, położonych po tej samej stronie Wisły co Sieciechów. Pomysł ten spotkał się ze sprzeciwem mieszkańców Stężycy, którzy drogą memoriału skierowanego do

⁴⁰ Ludwik Czepkowski (1763-1842) należał do zgromadzenia klasztoru sieciechowskiego. Nauki początkowe pobierał w szkołach w Płocku i Pułtusku. W 1787 r. przyjął święcenia kapłańskie. Przed 1812 r. został proboszczem parafii w Mniszewie, a później pracował w parafiach w Boglewicach, Roznieszewie i Lisowie. Zob. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.* (dalej: *Słownik biograficzny księży*), t. 1, Sandomierz 2014, s. 145-146.

⁴¹ *Raporty Szkoły*, s. 204-205, 232.

⁴² Tamże, s. 205.

⁴³ I. Klarner, *Dzieło Komisji*, s. 151; Ks. Adrian Dębski do rektora Szkoły Głównej, 16 X 1971 r. ze Stężycy, w: *Listy z prowincji. Korespondencja wizytatorów generalnych, rektorów i nauczycieli ze Szkołą Główną Koronną 1779-1794*, oprac. K. Mrozowska, Warszawa 1998, s. 181; Wiśniewski, *Nieudana inwestycja? Budowa nowego kościoła w Łętowie w latach 1777-1779 przez benedyktyń w plockich*, „Rocznik Mazowiecki”, 19 (2007) s. 257.

⁴⁴ AGAD, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4003, s. 97; Kurzyp, *Stężyca*, s. 66.

władz państwowych, przyczynili się do tego, że szkoła w tamtym czasie nadal funkcjonowała w ich mieście⁴⁵.

Szkoła benedyktynów w Sieciechowie w latach 1796-1819

Po trzecim rozbiórce Polski Sieciechów znalazł się w granicach Galicji Zachodniej, włączonej do zaboru austriackiego. Upadek polskiej państwowości doprowadził do rozwiązania kongregacji benedyktyńskiej Św. Krzyża, tym samym ograniczenia możliwości klasztorów udzielania sobie wzajemnej pomocy, zwłaszcza odnośnie studiów zakonnych i wymiany zakonników⁴⁶. W tych okolicznościach oficjalne otwarcie szkoły publicznej w Sieciechowie miało miejsce dopiero 29 września 1796 r. Należy zauważyć, że na przestrzeni ponad dwudziestu lat istnienia szkoły, istotnym zmianom podlegał jej status organizacyjny⁴⁷. W początkach XIX w. szkoła sieciechowska została zreorganizowana na wzór modelu gimnazjów austriackich. W dobie Księstwa Warszawskiego otrzymała status szkoły podwydziałowej, a w okresie Królestwa Polskiego została zakwalifikowana do rzędu szkół wydziałowych. W 1819 r. została ponownie zaliczona do szkół podwydziałowych, a w roku następnym po kasacie opactwa nastąpiła jej degradacja do szkoły „wyższej elementarnej”. Głównym powodem miał być brak stałego funduszu na jej utrzymanie po supresji klasztoru⁴⁸. Jak wyglądała działalność szkoły w odniesieniu do zmieniających się realiów politycznych i prowadzonych reform oświatowych?

W pierwszych latach po włączeniu Galicji Zachodniej do zaboru austriackiego nie doszło do głębszych przemian w organizacji szkolnictwa średniego na tym obszarze. Do reorganizacji szkół władze austriackie przystąpiły dopiero w pierwszych latach XIX w. W szkole publicznej w Sieciechowie korzystano w tym okresie z programów i książek zalecanych dawniej przez Komisję Edukacji Narodowej. W roku szkolnym 1796/1797 pośród nauczanych przedmiotów znalazły się języki: łaciński i niemiecki, historia, geografia, arytmetyka, geometria

⁴⁵ Ks. Adrian Dębski *do rektora Szkoły Głównej*, s. 180.

⁴⁶ M. Kanior, *Polska Kongregacja Benedyktyńska Świętego Krzyża (1709-1864)*, Kraków 2000, s. 234-235.

⁴⁷ Zmianie ulegała też przynależność terytorialna szkoły. W 1796 r. znalazła się ona na terenie cyrkułu radomskiego w Galicji Zachodniej. Po wojnie polsko-austriackiej z 1809 r. i nowym podziale administracyjnym Księstwa Warszawskiego z 1810 r., w związku z włączeniem w jego skład terytorium Galicji Zachodniej, szkoła została ulokowana w granicach powiatu kozienickiego w departamencie radomskim. W Królestwie Polskim od 1816 r. szkoła należała już do powiatu kozienickiego obwodu radomskiego w województwie sandomierskim zob. J.Z. Pająk, *Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego*, w: *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?*, red. J. Wijaczka, Kielce 2001, s. 56-58; S. Piątkowski, *Radomskie władze wojewódzkie i gubernialne w pierwszej połowie XIX wieku. Z badań nad kompetencjami, organizacją wewnętrzną i korpusem urzędniczym*, w: *Urzędy administracji rządowej w Radomiu od XVI do XX wieku*, red. D. Kupisz, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 40 (2006) z. 1-4, s. 25-26.

⁴⁸ AGAD, I Rada Stanu Królestwa Polskiego (dalej: I RSKP), sygn. 99, k. 217, 250, 264; Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 160; Massalski, *Przyczynki do dziejów*, s. 31-33; Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 299-300, 307.

oraz nauka o religii i moralności. Kadre pedagogiczną dla 60 uczniów tworzyło wówczas trzech miejscowych benedyktynów oraz pobierający pensję świecki nauczyciel języka niemieckiego⁴⁹.

Z tego okresu funkcjonowania szkoły sieciechowskiej zachował się drukowany popis roczny, zawierający pytania i zagadnienia dla trzech klas wyższych z lekcji historii i fizyki⁵⁰. Z końcem każdego roku szkolnego odbywały się publiczne popisy, w trakcie których uczniowie w obecności zaproszonych gości, władz szkolnych i rodziców odpowiadali na zadawane pytania⁵¹. Najlepsi uczniowie byli nagradzani medalami i wyróżnieniami. W ramach przedmiotu historia powszechna młodzież sieciechowska mierzyła się z pytaniami na temat, m.in. dziejów państw i narodów starożytnych – Asyryjczyków, Medów, Persów, Egipcjan, Greków i Rzymian. Ze wstępu do fizyki pytania dotyczyły z kolei podstawowych zjawisk i praw przyrody, m.in. właściwości fizycznej ciał, siły ciężkości i kinematyki, a także podziału kuli ziemskiej, pór roku i żywności. Niestety, w trakcie prowadzonych badań nie odnaleziono sprawozdań z przebiegu popisów uczniów szkoły sieciechowskiej, które pozwoliłyby poznać np. nazwiska uczniów wyróżnionych za pilność w nauce.

Jak już zostało wspomniane, w początkach XIX w. szkoła sieciechowska została zreorganizowana na wzór modelu gimnazjów austriackich, otrzymując tytuł: „Sieciechowskie Cesarsko-Królewskie Gimnazjum” albo „Szkoły łańskie i normalne sieciechowskie”. Nazwy te miały odzwierciedlać model połączonej szkoły gimnazjalnej i szkoły trywialnej, w której wykładano podstawy gramatyki języka niemieckiego. Gimnazjum sieciechowskie zostało ustanowione w 1801 r. przez Franciszka Henryka Hoffmanna, komisarza wyznaczonego do „urządzenia” szkół średnich na wzór austriacki. Hoffmann wizytował placówki szkolne, opracowując i przedkładając wnioski dotyczące działań usprawniających ich funkcjonowania⁵². Tym sposobem w latach 1801-1803 kilkanaście szkół średnich w Zachodniej Galicji otrzymało status gimnazjów nadany im przez władze austriackie⁵³.

Na czele szkoły gimnazjalnej stał prefekt, który administrował placówką, prowadził księgi szkolne, odbywał wizytacje i ogłaszał klasyfikację uczniów⁵⁴. Stanowisko to najdłużej w okresie istnienia gimnazjum sieciechowskiego zajmował

⁴⁹ Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 258-259. Prorektorem szkoły w latach 1796-1800 był Gwalbert Kołaczyński, a nauczycielami Hugo Sokółowski, Maury Waszczyński, Wojciech Biedrzycki i Hipolit Kurosz.

⁵⁰ BJ, Dział rękopisów, rkps 3022, Popis roczny trzech klas wyższych z lekcji nauczyciela fizyki i historii, wydawanych w szkołach Sieciechowskich u xięży Benedyktynów dnia 29 miesiąca lipca r. 1799.

⁵¹ Z. Ruta, *Gimnazjum tarnowskie w latach 1784-1794*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Historyczne, (1965) z. 20, s. 77; S. Postek, *Dzieje szkoły pijarskiej w Łukowie 1701-1833*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, 5 (1996) nr 2, s. 162.

⁵² Dobrzański, *Losy szkolnictwa*, s. 183-185.

⁵³ Tenze, *Szkoły lubelskie na tle austriackiej polityki szkolnej w Zachodniej Galicji 1795-1809*, Lublin 1949, s. 27-30.

⁵⁴ Dobrzański, *Szkolnictwo średnie w b. Galicji w latach 1772-1805*, w: *Prace wydane ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Kola Historyków Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1878-1928*, Lwów 1929, s. 420-421.

przeor klasztoru Hipolit Kurosz. Prefekt podlegał dyrektorowi powoływanemu z grona przedstawicieli miejscowej władzy administracyjnej. Funkcję dyrektora gimnazjum sieciechowskiego zazwyczaj pełnił starosta cyrkularny radomski⁵⁵. Dyrektor wizytował gimnazja, kontrolował postępy uczniów oraz opiniował pracę nauczycieli. W swoich obowiązkach podlegał Gubernium Galicyjskiemu we Lwowie. Najwyższą instancją szkolnictwa była Zjednoczona Kancelaria Nadworna w Wiedniu, od 1808 r. Nadworna Komisja do Spraw Studiów⁵⁶.

Gimnazjum sieciechowskie od 1801 r. było pięcioklasowe i składało się z trzech klas gramatykalnych i dwóch humaniorów. Pierwsze trzy klasy nosiły nazwy – *infima*, *grammatica* i *syntaxis*, dwie kolejne – *poetica* i *rhetorica*. W każdej klasie jeden pedagog nauczał wszystkich przedmiotów, przy czym w niższych klasach przechodził z uczniami od pierwszej do trzeciej i wracał ponownie do pierwszej klasy. Głównymi przedmiotami nauczania i wykształcenia gimnazjalnego były łacina i religia, a językami wykładowymi – niemiecki i łaciński. Rola nauczyciela sprowadzała się do biernego przekazywania treści zawartych w podręcznikach, a uczniowie mieli przyswajać wiedzę metodą pamięciową⁵⁷. Program gimnazjum przewidywał naukę następujących przedmiotów: gramatyka łacińska, elementy łaciny, poetyka, retoryka, geografia i historia, matematyka, przyroda, katechizm i język niemiecki⁵⁸. Wprowadzenie do szkół tego ostatniego przedmiotu uznały władze austriackie za najpilniejszą sprawę. Przy każdej niemal wizytacji dotychczasowy poziom nauki języka niemieckiego uznawano za niedostateczny. W 1802 r. do gimnazjum sieciechowskiego został przysłany Piotr Wąsowicz, nauczyciel niemieckiego, który prowadził lekcje także dla młodych zakonników. W tym czasie matematykę w szkole sieciechowskiej wykładał Maury Waszczyński⁵⁹, retorykę Hugo Sokołowski, syntaksę subdiakon Piotr Palczewski⁶⁰, średnią gramatykę diakon Ildefons Próciński, a infimę diakon Beda Lipowski⁶¹. W 1804 r. w gimnazjum ustanowiony został katecheta, natomiast w 1806 r. w klasie poetyki

⁵⁵ W 1808 r. stanowisko dyrektora powierzono opatowi klasztoru Wojciechowi Młodzianowskiemu. Por. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie*, s. 262.

⁵⁶ Mencil, *Galicja Zachodnia*, s. 407.

⁵⁷ Dobrzański, *Losy szkolnictwa*, s. 179-180.

⁵⁸ Tenże, *Szkoły lubelskie*, s. 87-89.

⁵⁹ Maury Bartłomiej Waszczyński (1765-1833) ukończył gimnazjum w Pułtusk. W 1788 r. wstąpił do klasztoru w Sieciechowie, gdzie podjął studia w zakresie filozofii i teologii. Świecenia kapłańskie przyjął w 1790 r. W klasztorze przebywał do 1817 r., a następnie został proboszczem parafii w Świerżach. Zob. *Słownik biograficzny księży*, t. 4, Sandomierz 2019, s. 195.

⁶⁰ Piotr Kazimierz Palczewski (1781-1847) w 1795 r. ukończył gimnazjum w Krakowie. Rok później wstąpił do klasztoru sieciechowskiego, gdzie studiował filozofię i teologię. W 1803 r. przyjął święcenia diakonatu, a w 1804 r. święcenia kapłańskie. Pracował jako nauczyciel filozofii w gimnazjum sieciechowskim. W 1811 r. był wikariuszem w parafii Błotnica, a w latach 1816-1847 proboszczem tej parafii. W 1813 r. został sekularyzowany. Zob. *Słownik biograficzny księży*, t. 3, Sandomierz 2017, s. 136-137.

⁶¹ Biogramy ostatnich zakonników sieciechowskich zostały omówione w artykule: Stępień, *Losy benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018) s. 365-366. W tym artykule zamieszczono ich krótkie streszczenie dla nauczycieli szkoły sieciechowskiej. Beda Lipowski (1776-1828) do klasztoru sieciechowskiego wstą-

uczył P. Palczewski, retoryki I. Próciński, syntaksy i średniej gramatyki B. Lipowski, infimy i w klasie początkującej kleryk Kolumban Jastrzębski⁶².

Działalność gimnazjum w Sieciechowie spotykała się z różnymi ocenami władz zajmujących się sprawami oświaty. W 1802 r. wizytator Hoffmann uczestniczył w egzaminie uczniów sieciechowskich, chwalać ich postępy w nauce języków łacińskiego i niemieckiego. Zalecił przy tym nauczycielom, aby ściślej stosowali się do sposobu nauczania i książek obowiązujących w szkołach Galicji Wschodniej⁶³. Z końcem roku szkolnego 1807/1808 do Sieciechowa przybył ks. August Gruber, wyznaczony do wizytacji szkół zachodniogalicyskich. W świetle przygotowanego przez niego sprawozdania, gimnazjum sieciechowskie wypadło bardzo słabo, podobnie zresztą jak spora część innych szkół. Gruber zarzucił benedyktynom niedostateczne wykształcenie w przedmiotach, których nauczali, oraz zaniedbania w znajomości języka niemieckiego. Nauka w gimnazjum sieciechowskim miała odbywać się w ten sposób, że zakonnicy dyktowali uczniom przetłumaczone na język polski notatki z podręczników niemieckich. Benedyktyni mieli też wykazać w *Materiis examinum*, że ich uczniowie umieją rozwiązywać równania, kiedy w rzeczywistości nie opanowali jeszcze działań matematycznych mnożenia i dzielenia. W opinii Grubera nie należało pozwolić benedyktynom na otwarcie gimnazjum, ale skoro już uzyskali takie pozwolenie, to zalecił, aby naukę głównych przedmiotów powierzyć odpowiednio wykwalifikowanym nauczycielom, oraz zwiększyć liczbę godzin przeznaczonych na naukę języka niemieckiego⁶⁴. Co ciekawe, zupełnie odmienną opinię niż Gruber na temat szkoły sieciechowskiej w 1809 r. wyraził Anton Baldacci, urzędnik Kancelarii Nadwornej Galicyjskiej. Zaliczył on bowiem gimnazjum sieciechowskie, obok opolskiego księży pijarów, do najlepszych szkół w Zachodniej Galicji⁶⁵.

Zwycięska wojna Napoleona z Austrią z 1809 r. spowodowała, że gimnazjum sieciechowskie uniknęło kolejnej reformy szkolnej i dalszej germanizacji. Zgodnie z postanowieniami traktatu pokojowego z Schönbrunn, zawartego 14 października 1809 r., i późniejszego dekretu Fryderyka Augusta z 7 grudnia, tereny Galicji Zachodniej zostały przyłączone do Księstwa Warszawskiego. Zwierzchnictwo nad szkołami średnimi przejęła Izba Edukacji Publicznej, powołana do życia przez Komisję Rządzącą 26 stycznia 1807 r., jako centralny organ administracji państwowej do spraw oświaty i wychowania. W trosce o utrzymanie ciągłości funkcjonowania placówek szkolnych przejętych po władzach austriackich, Izba Edukacyjna postanowiła w początkowym okresie utrzymać dotychczasową

pił w 1779 r., a cztery lata później ukończył tam nowicjat. Jako nauczyciel w szkole przyklasztornej pracował do czasu kasaty opactwa sieciechowskiego.

⁶² Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 260-261. Kolumban Michał Jastrzębski (1782-1842) uczył się w szkole pijarów w Radomiu, a następnie w szkole benedyktynów w Sieciechowie. W 1800 r. rozpoczął nowicjat w klasztorze sieciechowskim. Święcenia kapłańskie przyjął w 1808 r. W szkołach sieciechowskich nauczał przez 12 lat, a od 1815 r. był też prefektem młodzieży zakonnej.

⁶³ Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 260.

⁶⁴ Dobrzański, *Losy szkolnictwa*, s. 179, 188.

⁶⁵ W. Studnicki, *Memoryał Baldacci'ego*, „Biblioteka Warszawska”, 1903, t. 3, s. 25.

ich organizację. Z czternastu gimnazjów zachodniogalicyskich osiem prowadziły wówczas zgromadzenia zakonne. Rada Szkoły Głównej Krakowskiej, która objęła swoim nadzorem szkoły średnie na odzyskanych terenach, zalecała powrót do programów nauczania wypracowanych przez KEN⁶⁶. Benedyktyni mieli w tym czasie nauczać według *Urządzenia tymczasowego*, czyli na wzór pijarów warszawskich⁶⁷. Cały czas trwały prace nad reorganizacją założeń programowych i struktury szkolnictwa średniego, w ramach którego ostatecznie ustanowiono trzy rodzaje szkół: departamentowe, wydziałowe i podwydziałowe. Szkoła sieciechowska w 1811 r. została zakwalifikowana do rzędu placówek podwydziałowych.

Doświadczenia zebrane w roku szkolnym 1811/1812 pozwoliły Dyrekcji Edukacji Narodowej, która zastąpiła Izbę Edukacyjną, zatwierdzić na zebraniu 6 października 1812 r. przepisy w sprawie *Wewnętrznego urządzenia szkół podwydziałowych*⁶⁸. Szkoła podwydziałowa była trzyletnia i składała się z dwóch klas właściwych i jednej elementarnej. W planie jej nauczania znajdowały się następujące przedmioty: języki polski, niemiecki i łaciński, historia powszechna i Polski, geografia, arytmetyka, geometria, historia naturalna, fizyka, technologia, konstytucja Księstwa Warszawskiego, kaligrafia, rysunki i religia. Największą liczbę godzin, zgodnie z tygodniowym planem nauczania, w klasach I i II poświęcano na naukę: języka polskiego (odpowiednio 4 i 3 godziny), kaligrafii (4 i 3) arytmetyki (3 i 2) i historii naturalnej (3 i 2). Program tych klas przewidywał również naukę języka niemieckiego, łacińskiego, historii powszechnej i Polski oraz rysunku po 2 godziny, a technologii i religii po 1 godzinie tygodniowo. Na geografii i arytmetykę przeznaczono w I klasie 1 godzinę, a w klasie II – 2 godziny. Naukę przedmiotów: Konstytucja Księstwa Warszawskiego i fizyka realizowano w II klasie przewidując 1 godzinę tygodniowo. W klasie elementarnej nauczano jedynie czterech przedmiotów: języka polskiego (5 godzin), arytmetyki (5), kaligrafii (6) i religii (4). W 1814 r. plan nauczania został zmodyfikowany poprzez dodanie w klasie elementarnej 3 godzin nauki języka niemieckiego oraz zwiększenie o 1 godzinę nauczania arytmetyki, religii i kaligrafii z ortografią polską. W klasach I i II wprowadzono ortografię niemiecką (po 2 godziny tygodniowo). Dodatkowo, w klasie I o 1 godzinę zwiększono nauczanie geometrii, religii, technologii i kaligrafii z ortografią polską, a w klasie II historii naturalnej, fizyki, technologii i religii. Łącznie liczba godzin w każdej z klas zwiększyła się o 6 godzin, czyli dla

⁶⁶ Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 195-202.

⁶⁷ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (dalej: AUJ), sygn. S I 640, Szkoła gimnazjalna ks. benedyktynów w Sieciechowie, Pismo opata klasztoru i dyrektora szkół sieciechowskich Wojciecha Młodzianowskiego z 10 XII 1809 r.; Ausz, *Szkoły pijarskie*, s. 96 (przyp. 13); tenże, *Edukacja w świetle Urządzenia tymczasowego szkół pijarskich z 1808 roku*, „Res Historica”, 18 (2004) s. 31-41.

⁶⁸ J. Lipiński, *Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812; *Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych z 6 X 1812 r.*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867, s. 401-409.

klasy elementarnej wynosiła 26, natomiast dla dwóch klas wyższych 32 godziny tygodniowo⁶⁹.

Raport Dyrekcji Edukacji Narodowej z 22 lipca 1814 r. określił, że szkoła sieciechowska znajdowała się w „nikczemnym stanie”, a „przepisany plan nauk jeszcze się nie ugruntował”⁷⁰. W szkole zbyt wiele uwagi miano przywiązywać do nauki łaciny, a za mało do języka polskiego i innych przedmiotów. Należy zauważyć, że poziom nauczania szkół podwydziałowych u schyłku Księstwa Warszawskiego był bardzo zróżnicowany. Większość placówek szkolnych w tamtym czasie nie zdążyła wprowadzić nowej podstawy programowej i zasad organizacyjnych. Tymczasem wraz z utworzeniem Królestwa Polskiego zmianie uległa przynależność terytorialna i status organizacyjny niektórych szkół średnich. W granicach Królestwa znalazło się 16 spośród 23 szkół wydziałowych czynnych w Księstwie Warszawskim. Spośród owych 16 placówek cztery otrzymały status podwydziałowych lub wojewódzkich⁷¹. Być może potrzeba uzupełnienia listy szkół wydziałowych, sprawiła właśnie, że powołana w 1815 r. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, podniosła do tego stopnia status dwóch placówek prowadzonych przez benedyktynów – podwydziałowej w Sieciechowie oraz elementarnej w Słupi Nowej, należącej do opactwa na Świętym Krzyżu⁷². Trudno bowiem przyjąć, że zdecydował o tym wysoki poziom nauczania i organizacji pracy tych placówek szkolnych. Pod koniec 1816 r. sieć szkół wydziałowych w Królestwie Polskim tworzyło 15 szkół, z których 9 prowadziły zgromadzenia zakonne. Szkoły w Sieciechowie i Słupi Nowej należały pośród nich do najmniejszych pod względem liczebności uczniów⁷³.

Nauka w szkołach wydziałowych okresu Królestwa Polskiego odbywała się w czterech klasach – trzech właściwych i jednej elementarnej. Plan nauczania szkół wydziałowych obowiązujący od 1814 r. różnił się od realizowanego w placówkach podwydziałowych, przy czym łączna liczba godzin w klasach elementarnej i dwóch wyższych znajdowała się na podobnym poziomie (26, 32, 32). W klasie trzeciej szkoły wydziałowej liczba godzin wynosiła 32. Pośród przedmiotów przewidzianych w planie nauczania znalazły się: języki polski, francuski i niemiecki, łacina, historia polski i powszechna, geografia, arytmetyka, geometria, historia naturalna, fizyka, technologia, konstytucja krajowa, kaligrafia i rysunki⁷⁴. Program nauczania szkoły wydziałowej uwzględniał zatem dodatkowy przedmiot

⁶⁹ Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 305-306.

⁷⁰ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (dalej: APP), sygn. 296, t. II, k. 112.

⁷¹ Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 277-278.

⁷² W niektórych opracowaniach pojawia się informacja, że szkoła elementarna w Słupi Nowej została wyniesiona do rangi szkoły podwydziałowej. Raporty roczne KRWRiOP wskazują jednak, że szkoła w latach 1815-1818 miała stopień wydziałowej. Zob. AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 117, 119, 217. Por. Gacki, *Benedyktynski klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze*, Warszawa 1873, s. 140; M. Derwich, *Szkoły w dobrach i parafiach opactwa łysogórskiego*, w: *Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Kielce 1997, s. 59-60.

⁷³ AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 117-119.

⁷⁴ Lipiński, *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812, s. 4-5.

język francuski, a historia powszechna i Polski wykładane były jako oddzielne przedmioty⁷⁵.

Z tego okresu funkcjonowania szkoły publicznej w Sieciechowie, na łamach „Gazety Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” zachowała się informacja o wizytacji, prowadzonej 29 lipca 1818 r. przez Stanisława Kostkę Potockiego, ministra Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Potocki uczestniczył w porannej mszy św., a następnie odwiedził wszystkie klasy szkolne i zadawał uczniom pytania. W tym dniu odbył się też popis publiczny szkoły sieciechowskiej, któremu przewodniczył delegowany z komisji wojewódzkiej ks. Wojciech Grzegorzewski, proboszcz zwoleński. W trakcie popisu uczniowie prowadzili dialogi w językach polskim, łacińskim, francuskim i niemieckim, po których rektor szkoły Hipolit Kurosz wygłosił mowę pochwalną na cześć rządu, doceniając jego troskliwość o sprawy związane z edukacją młodzieży. Mówił również o potrzebie „łączenia oświaty rozumu z kształtowaniem serca” oraz zachęcał uczniów do umiłowania gruntownej nauki. Po nim głos zabrał przewodniczący, chwalać postępy uczniów i poświęcenie dydaktyczne nauczycieli, a następnie wyczytując nazwiska tych, którzy swoją pilnością w nauce i dobrymi obyczajami zasłużyli na publiczne uznanie i umieszczenie w księdze zaszczytu⁷⁶. Po odczytaniu promocji przez rektora szkoły, w obecności przewodniczącego uczniowie i nauczyciele udali się do kościoła, gdzie odśpiewali uroczysty hymn *Te Deum*⁷⁷.

Zachowany materiał źródłowy pozwolił ustalić liczbę uczniów, którzy uczęszczali do szkoły sieciechowskiej w poszczególnych okresach jej funkcjonowania. Niestety, nie zachowały się dane na temat pochodzenia stanowego i terytorialnego uczniów. Możemy jedynie założyć, że szkoła cieszyła się popularnością nie tylko wśród miejscowej ludności, zwłaszcza osób stanu miejskiego i szlacheckiego, ale też mieszkańców innych ośrodków ziemi radomskiej, stężyckiej i lubelskiej⁷⁸. Na przestrzeni lat zmianom ulegała liczba uczniów pobierających naukę w szkole sieciechowskiej. Największa ich liczba kształciła się w początkowym okresie funkcjonowania gimnazjum sieciechowskiego. W roku szkolnym 1803/1804 w pięciu klasach gimnazjalnych było 101 uczniów i 6 nauczycieli. W kolejnych latach frekwencja uczniów notowała jednak tendencję spadkową, a w roku szkolnym 1809/1810 gimnazjum nie wznowiło swojej działalności z powodu braku uczniów, którzy pozostali w domach rodzinnych w czasie wojny polsko-austriackiej, w której straty poniósł też klasztor sieciechowski⁷⁹.

⁷⁵ Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 272, 277-278.

⁷⁶ W klasie elementarnej byli nimi: Pasnicki Kacper, Wilaszewski Karol i Górski Kazimierz. W klasie pierwszej – Glinka Tomasz, Stawnicki Maciej, Pórzycki Franciszek, Grabowski Jakub i Wołski Paweł. W klasie drugiej – Mazurkiewicz Franciszek i Papiski Wojciech. W klasie trzeciej – Biernawski Adam i Pomorski Erazm.

⁷⁷ „Gazeta Korrespondenta Warszawskiego y Zagranicznego”, 1818, nr 66, s. 1480.

⁷⁸ W świetle przekazu ks. J. Gackiego, uczniowie szkoły sieciechowskiej w 1806 r. pochodzili z miejscowości położonych na terenie cyrkulów radomskiego, siedleckiego i lubelskiego. Zob. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 261.

⁷⁹ AUJ, sygn. S I 640, Szkoła gimnazjalna ks. benedyktynów w Sieciechowie, Pismo opata klasztoru i dyrektora szkół sieciechowskich Wojciecha Młodzianowskiego z 14 VII 1810 r.; *Wizyta*

W roku 1813/1814 w szkole podwydziałowej w Sieciechowie nauki pobierało zaledwie 37 uczniów⁸⁰. Była to najmniejsza liczba uczących się w tego typu placówkach szkolnych w Księstwie Warszawskim. W roku szkolnym 1816/1817 było 55 uczniów i 6 nauczycieli, a roku następnym 66 uczniów przy takiej samej liczbie wychowawców⁸¹. W tym czasie w odniesieniu do innych szkół średnich w Królestwie Polskim liczba uczniów szkoły sieciechowskiej była również najmniejsza, ale utrzymywała się na podobnym poziomie do innych szkół w województwie sandomierskim (Opatów, Sulejów, Sandomierz, Słupia Nowa)⁸². W końcowym okresie swego istnienia szkoła w Sieciechowie liczyła 62 uczniów i 7 nauczycieli⁸³.

Tabela 1. Liczba uczniów i nauczycieli szkoły w Sieciechowie w latach 1796-1819

Rok szkolny	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
1796/1797	60	4
1803/1804	101	6
1805/1806	77	b.d.
1807/1808	30	6
1813/1814	37	4
1816/1817	55	6
1817/1818	66	6
1818/1819	60	6
1819/1820	62	7(3)

Źródło: AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 117-119, 217; AGAD, APP, sygn. 296, t. II, k. 112; AGAD, CWWKP, sygn. 796, s. 528-529; Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 258-262; Mencil, *Galicja Zachodnia*, s. 408.

Obowiązki dydaktyczno-wychowawcze w szkole sieciechowskiej w okresie Królestwa Polskiego w głównej mierze sprawowali członkowie miejscowej

szkół gimnazjalnych w czterech nowych departamentach Księstwa warszawskiego w roku 1810, wyd. A. Karbowski, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, 10 (1904) s. 123; Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 226-227.

⁸⁰ AGAD, APP, sygn. 296, t. II, k. 112. Por. H. Konic, *Kartka z dziejów oświaty w Polsce. Władze oświecenia publicznego i oświata elementarna w Księstwie Warszawskim*, Kraków 1895, s. 123-124, 128.

⁸¹ AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 116-118.

⁸² AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 119, 217. Wyraźnie większą liczbę uczniów w latach 1814-1819 miały szkoły ks. cystersów w Koprzywnicy i Wąchocku.

⁸³ AGAD, CWWKP, sygn. 796, s. 528-529. Liczba nauczycieli (3) podana w raportach rocznych KRWRiOP dla 1819 r. różni się od tej (7) wskazanej w aktach okupacji opactwa. Por. AGAD, I RSKP, sygn. 99, k. 217, 264.

wspólnoty klasztornej. W aktach okupacyjnych opactwa sieciechowskiego zachował się wykaz kadry pedagogicznej z ostatniego okresu funkcjonowania szkoły⁸⁴. Podobnie jak w latach poprzednich, w 1819 r. funkcję rektora szkoły pełnił przeor Hipolit Kurosz, profesor teologii⁸⁵. Antoni Kowalski⁸⁶ nauczał religii, obyczajów i konstytucji krajowej, Beda Lipowski wykładał arytmetykę, geometrię i fizykę, a kleryk Adam Staszewski⁸⁷ udzielał lekcji w ramach kaligrafii, rysunku i arytmetyki w klasie elementarnej. Nauczanie prowadziło też trzech nowicjuszy: Laurenty Brekowski⁸⁸ (historia Polski, powszechna i geografia), Idzi Siennicki⁸⁹ (literatura polska i powszechna) oraz Placyd Orłowski⁹⁰ (historia naturalna, technologia i język polski w klasie elementarnej). Z kolei, naukę języka francuskiego i niemieckiego prowadził Paweł Kołaczyński, 35-letni kawaler pochodzący z Kutna w woj. mazowieckim⁹¹.

Poziom nauczania i realizacji programu w szkole sieciechowskiej w dużej mierze zależał od wykształcenia i doświadczenia pedagogicznego nauczycieli. Najdłuższym stażem pracy w 1819 r. mogli wykazać się Beda Lipowski i Antoni Kowalski. Pierwszy z nich pracował jako nauczyciel już w 1802 r., w okresie istnienia gimnazjum sieciechowskiego. Pozostali członkowie grona pedagogicznego w większości byli młodymi nowicjuszami, przygotowującymi się do złożenia profesji zakonnej, lub klerykami odbywającymi studia filozoficzno-teologiczne. Ich staż pracy szkolnej nie przekraczał okresu dwóch lat. Z zachowanych źródeł wynika, że w szkole sieciechowskiej zachodziły częste zmiany personalne

⁸⁴ AGAD, CWWKP, sygn. 796, s. 528-529.

⁸⁵ Hipolit Kurosz (1774-1838) do klasztoru sieciechowskiego wstąpił w 1790 r., a w 1799 r. przyjął święcenia kapłańskie. Dwukrotnie w latach 1805 i 1817 był wybierany na urząd przeora klasztoru. Pełnił funkcję prefekta i rektora szkoły sieciechowskiej.

⁸⁶ Antoni Kowalski (1788-1864) ukończył gimnazjum ks. cystersów w Wąchocku, do klasztoru sieciechowskiego wstąpił w 1807 r., a w 1813 r. przyjął święcenia kapłańskie. Pełnił funkcję wicerektora szkoły sieciechowskiej, w której nauczał ponad 10 lat. Po kasacie opactwa sieciechowskiego w 1820 r. został wikariuszem w parafii w Zwoleniu, gdzie przez 4 lata prowadził szkołę elementarną.

⁸⁷ Adam Staszewski (1798-1871) urodził się w Podzatorze w pobliżu Sieciechowa. Uczył się w gimnazjum sieciechowskim za panowania austriackiego, a następnie w szkole podwydziałowej w dobie Księstwa Warszawskiego. Po supresji opactwa kształcił się w Seminarium Duchownym w Lublinie. W 1825 r. przyjął święcenia kapłańskie.

⁸⁸ Laurenty Brekowski (1797- ?) do klasztoru sieciechowskiego wstąpił w 1816 r. Po kasacie opactwa zrezygnował z kapłaństwa.

⁸⁹ Idzi Siennicki (1796-1870) do zgromadzenia sieciechowskiego dołączył w 1816 r. Po kasacie opactwa sieciechowskiego został przeniesiony do klasztoru benedyktynów w Pułtusk, gdzie został profesorem i przez 30 lat nauczał w miejscowych szkołach. Zob. J. Szczepański, *Szkoła Wojewódzka Księży Benedyktynów w Pułtusk*, w: *Dzieje Gimnazjum*, s. 81, 83.

⁹⁰ Szymon Orłowski (1799-1853) ukończył szkołę podwydziałową ks. cystersów w Koprzywnicy. Do klasztoru sieciechowskiego wstąpił w 1815 r. Po kasacie opactwa kształcił się w Seminarium Duchownym w Lublinie. W 1822 r. przyjął święcenia kapłańskie.

⁹¹ W świetle przekazu ks. J. Gackiego, do 1814 r. języka francuskiego i śpiewu nauczał Krzysztof Villars, emigrant z Francji, który przybył do klasztoru w 1796 r. Zob. Gacki, *Benedyktyński klasztor w Sieciechowie*, s. 158, 263; M. Kanior, *Życie polskich benedyktynów w XVIII wieku*, „Analecta Cracoviensia”, 13 (1981) s. 450.

w składzie kadry nauczycielskiej, choć kilku zakonników obowiązki pedagogiczne pełniło też przez dłuższy czas⁹². Niektórzy nauczyciele z okresu istnienia gimnazjum sieciechowskiego, jak np. Piotr Palczewski, po ukończeniu studiów zakonnych i kilku latach spędzonych w klasztorze, przeszli do pracy duszpasterskiej w ośrodkach parafialnych lub zostali przeniesieni do innych klasztorów.

Warto wspomnieć o budynku szkoły, który wchodził w skład kompleksu zabudowań klasztornych w Sieciechowie. Budynek ten uległ rozbiórce po kasacie opactwa w 2. połowie XIX w. Powodem demontażu miała być jego niestabilna struktura, wymagająca ciągłych prac remontowych⁹³. Ślad po nim zachował się na mapach i planach architektonicznych zabudowań poklasztornych⁹⁴. Budynek szkoły został wybudowany około 1800 r. między kościołem klasztorным i przeoratem, naprzeciwko domu opata. W świetle akt kasacyjnych był murowany, pokryty dachówką, złączony ze ścianami klasztornymi i kościelnymi⁹⁵. Posiadał dwie kondygnacje, w których mieściły się łącznie cztery klasy szkolne. Drewniane podwójne drzwi do niego prowadzące, znajdowały się od strony północnej zabudowań klasztornych⁹⁶. Warunki lokalowe szkoły były dobre, chociaż w okresie Księstwa Warszawskiego sale lekcyjne zostały ocenione jako małe i zbyt ciemne⁹⁷.

Biblioteka szkolna

W aktach okupacji opactwa sieciechowskiego w dwóch egzemplarzach zachował się katalog książek biblioteki szkolnej, spisany w czerwcu 1819 r.⁹⁸ Podpis na nim złożył wicerektor szkół Antoni Kowalski, a jego odbiór potwierdzili komisarze delegowani do okupacji opactwa, Andrzej Witkowski, sędzia pokoju powiatu kozienickiego, oraz ks. Tomasz Korycki, dziekan zwoleński i proboszcz parafii w Sucheju. Katalog obejmuje 51 dzieł w 77 tomach, pośród których wymienione zostały tytuły podręczników szkolnych, słowników, katechizmów, map, zbiorów poezji, pieśni i bajek⁹⁹. Autorami i tłumaczami sporej części tych prac

⁹² Np. Kolumban Jastrzębski, który w szkołach sieciechowskich nauczał przez 12 lat. Zob. przypis 62.

⁹³ M. Brykowska, *W sprawie architektury zespołu pobenedyktynskiego w Opactwie-Sieciechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 15 (1970) z. 2, s. 207; D. Miszczak, *Późnobarokowy kościół pobenedyktynski w Sieciechowie-Opactwie*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, 9 (1975) s. 370.

⁹⁴ BDS, sygn. R 1931, Akta Zgromadzenia OO. Benedyktynów w Sieciechowie, Plany zabudowań klasztoru OO. Benedyktynów i posiadłości klasztornej w Sieciechowie.

⁹⁵ Długości budynku wynosiła 7 sążni (ok. 12 m), a szerokości 5 sążni (ok. 8,5 m).

⁹⁶ Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej: APR), Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej i Siedleckiej (dalej: ZDP), Sukcesje, sygn. 1225, k. 58v; AGAD, CWWKP, sygn. 797, k. 54.

⁹⁷ *Wizyta szkół gimnazjalnych*, s. 124-125.

⁹⁸ APR, ZDP, Sukcesje, sygn. 1225, k. 164, 166.

⁹⁹ O bibliotece szkolnej wspomina ks. J. Gacki: *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie*, s. 266.

byli pijarzy z polskich domów zakonnych, zasłużeni na polu działalności oświatowej i wychowawczej¹⁰⁰.

W zbiorach biblioteki szkolnej w Sieciechowie w świetle zachowanego katalogu znajdowały się podręczniki do nauki gramatyki: języka polskiego autorstwa ks. Onufrego Kopczyńskiego¹⁰¹, łacińskiej wydanej przez pijarów¹⁰², niemieckiej i francuskiej Kajetana Kamieńskiego¹⁰³ oraz niemieckiej Johanna Christopha Gottscheda i Joachima Margwarda¹⁰⁴. Do nauki języków obcych służył też podręcznik Celestyna Adama Kaliszewskiego¹⁰⁵, słownik polsko-łacińsko-francuski Jana Litwińskiego¹⁰⁶ oraz inne prace bez podanych autorów¹⁰⁷. Nauka języka polskiego i innych przedmiotów prowadzona była z wykorzystaniem: historii literatury polskiej Feliksa Bentkowskiego¹⁰⁸, podręcznika retoryki ks. Grzegorza Piramowicza¹⁰⁹, dzieł poetyckich i bajek Ignacego Krasickiego¹¹⁰, rozpraw Stanisława Kostki Potockiego¹¹¹, pieśni narodowych zebranych przez ks. Szymona

¹⁰⁰ I. Buba, *Pijarzy w Polsce (Próba charakterystyki)*, NP, 15 (1962) s. 13-37.

¹⁰¹ O. Kopczyński, *Grammatyka dla szkół narodowych na klasę trzecią*, Warszawa 1808; *Grammatyka języka polskiego przez X. Onufrego Kopczyńskiego Pijara. Dzieło pozgonne*, Warszawa 1818. Zob. też J. Michalski, *Andrzej Kopczyński (1735-1817)*, PSB, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 622-625; I. Stasiewicz-Jasiukowa, *Onufry Kopczyński, współpracownik Komisji Edukacji Narodowej. Studium o społecznej roli uczonego w Polsce stanisławowskiej*, Wrocław 1987.

¹⁰² *Grammatyka łacińska xięży pjarów. Edycya nowa poprawna*, Warszawa 1813.

¹⁰³ K. Kamieński, *Grammatyka niemiecka*, Wilno-Warszawa 1812; tenże, *Krótki zbiór grammatyki francuzkiej Pana Wailly*, Warszawa 1816. Zob. też: J. Michalski, *Kajetan Kamieński (1758-1842)*, PSB, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964-1965, s. 537-538.

¹⁰⁴ J. Marquart, *Grammatyka niemiecka stosowana do poiętności umiejących swój język a uczących się po niemiecku Polaków*, Kraków 1788; *Grammatyka niemiecka podług ustaw I. K. Gottscheda zebrana i stosownie do prawideł składni i pisowni grammatyki elementarney w szkołach narodowych używaney przedrukowana*, Wrocław 1816. Zob. też: E. Aleksandrowska, *Joachim Marquart (Margward, Markwart)*, PSB, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 59-60.

¹⁰⁵ C.A. Kaliszewski, *Nomenclator czterech języków: francuskiego, polskiego, niemieckiego i łacińskiego*, Warszawa 1795. Zob. też: E. Rabowicz, *Kaliszewski Adam Piotr (1725-1767)*, PSB, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 478-479.

¹⁰⁶ J. Litwiński, *Słownik polsko-łacińsko-francuski na zasadach słowników Knapskiego, Danne-ta i Troca ułożony i pomnożony*, Warszawa 1815.

¹⁰⁷ *Lectures pour les enfans*, [brak miejsca wydania] 1806; *Tirocinium linguae Latinae in usum primae et secundae classis*, Warszawa 1813; *Elementarz niemiecko-francusko-polski*, Warszawa 1816.

¹⁰⁸ F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1-2, Warszawa 1814.

¹⁰⁹ G. Piramowicz, *Wymowa i poezya dla szkół narodowych*, Kraków 1792. Zob. też E. Aleksandrowska, *Grzegorz Wincenty Piramowicz (1735-1801)*, PSB, t. 26, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1981, s. 529-536.

¹¹⁰ *Dzieła poetyckie Ignacego Krasickiego. Edycja nowa i zupełna przez F. (K.) Dmochowskiego*, t. 1-2, Warszawa 1812; *Bayki i przypowieści tudzież Bayki nowe Ignacego Krasickiego, z przy-daniem baiek z różnych autorów dla użytku dzieci przedrukowane*, Warszawa 1815.

¹¹¹ S.K. Potocki, *Zbior uchwał i ogólnych urzędzeń Izby Edukacyjney od czasu jey ustanowienia*, Warszawa 1809; tenże, *O wymowie i stylu*, t. 1-4; Warszawa 1816; tenże, *Pochwały, mowy*

Bielskiego¹¹², pieśni i anakreontyków Tadeusza Szostakowskiego¹¹³, zbioru pieśni historyczno-patriotycznych autorstwa Juliana Ursyna Niemcewicza¹¹⁴ oraz innych prac¹¹⁵. Do nauki religii służył katechizm historyczny ks. Clauda Fleury'ego oraz katechizm ks. Szymona Bielskiego¹¹⁶. W bibliotece skompletowano także dzieła do nauki historii Polski i powszechnej¹¹⁷, m.in. prace: Jerzego Samuela Bandtkie¹¹⁸, ks. Teodora Wagi¹¹⁹, Johanna Matthiasa Schroecka¹²⁰ oraz Stefana Sawickiego¹²¹. Naukę geografii wspomagały prace Wojciecha Politowskiego¹²², ks. Bonawentury Mierzwińskiego¹²³, Józefa Wybickiego¹²⁴, mapa opracowana przez

i rozprawy, cz. 1-2; Poznań 1816. Zob. też. Z. Kloch, *Stanisław Kostka Potocki o języku i stylu. Rekonesans badawczy*, „Pamiętnik Literacki”, 77 (1986) z. 4, s. 131-148.

¹¹² S. Bielski, *Pieśni narodowe z różnych autorów polskich zebrane*, Warszawa 1812.

¹¹³ T. Szostakowski, *Pieśni i anakreontyki*, Warszawa 1818; tenże, *Pieśni na rocznicę urodzin Aleksandra I*, Wilno 1817. Zob. też. D. Samborska-Kukuć, *Szostakowski Tadeusz (1785-1826?)*, PSB, t. 48, Warszawa-Kraków 2012-2013, s. 579-580.

¹¹⁴ J.U. Niemcewicz, *Spiewy historyczne z muzyką i rycinami*, Warszawa 1818.

¹¹⁵ K.F. Glawe-Kobielski, *Stary Kosmpolita Syrach do Konwencyi Narodowej*, Warszawa 1795; A.H. Niemeyer, *Zasady edukacyi i instrukcyi*, Warszawa 1808.

¹¹⁶ K. Fleury, *Katechizm historyczny większy, na klasę trzecią i czwartą*, tłum. S. Bielski, Warszawa 1811; S. Bielski, *Historia Nowego Testamentu z Xiąg Pisma Świętego, zamykająca życie y nauki Jezusa Chrystusa y obyczaje dawnych chrześcian*, Warszawa 1811; tenże, *Historia Starego Testamentu, zamykająca dzieje i obyczaje Izraelitów, z Xiąg Pisma Świętego wyjęta*, Warszawa 1812. Zob. też. S. Szczotka, *Bielski Szymon (1745-1825)*, PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 7; Pawlik, *Katechizmy w Rzeczypospolitej*, s. 62-63, 200-201.

¹¹⁷ J. Maternicki, *Nauczanie historii w szkołach średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (do 1830 r.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 17 (1974) s. 51-103; T. Słowikowski, *Pijarskie podręczniki do nauczania historii w Polsce w XVIII wieku*, NP, 54 (1980) s. 181-229.

¹¹⁸ J.S. Bandtkie, *Krótkie wyobrażenie dziejów Królestwa Polskiego w dwóch tomach wydane*, Wrocław 1810.

¹¹⁹ T. Waga, *Historia xsiągzt i królów polskich krótko zebrana, z niektórymi uwagami nad dziełami narodu polskiego*, Warszawa 1809.

¹²⁰ J.M. Schroeck, *Historia powszechna, z niemieckiego ięzyka na polski przez x. Pawła Kotowskiego S.P. przetłumaczona, potrzebnymi dodatkami pomnożona, i do roku 1812 doprowadzona*, Warszawa 1813.

¹²¹ S. Sawicki, *Rys krótki chronologiczny historii powszechnej do r. 1815*, Warszawa 1815.

¹²² W. Politowski, *Jeografia Królestwa polskiego i Wolnego Miasta Krakowa. Z dołączeniem wiadomości statystycznych*, Warszawa 1816.

¹²³ B. Mierzwiński, *Jeografia ogólna. Zamykająca krótką wiadomość o figurze i obrocie Ziemi, o Globie ziemskim, liniach kresłonych na kartach ieograficznych, podziale czasu it.d. tudzież o pięciu częściach świata, na które się dzieli ląd zamieszkały*, Warszawa 1811. Zob. też. R. Leszczyński, *Mierzwiński Bonawentura (1762-1818)*, PSB, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 23.

¹²⁴ J. Wybicki, *Początki geografii polityczney: z początkami geografii fizycznej i astronomiczney, tudzież wiadomości politycznych*, Wrocław 1806.

Juliusza Kolberga¹²⁵ oraz inne prace¹²⁶. Historię naturalną i botanikę nauczano z wykorzystaniem prac ks. Jana Krzysztofa Kluka¹²⁷, Karola Filipa Funke¹²⁸ oraz Franciszka Kuberskiego¹²⁹. Do nauki arytmetyki, geometrii i fizyki służyły podręczniki Simona Antoine L'Huiliera¹³⁰ i Stefana Stubielewicz¹³¹, oraz praca poświęcona zjawiskom elektrycznym Franciszka Scheidta¹³². W zbiorach biblioteki szkolnej znalazło się również dzieło Tomasza Szumskiego¹³³, nauczyciela gimnazjum poznańskiego, polonisty i księgarza¹³⁴, sprawozdanie Józefa Lipińskiego, sekretarza Izby Edukacyjnej¹³⁵, oraz praca Andrzeja Markiewicza, zawierająca wykłady z zakresu moralności¹³⁶.

Przeglądając zawartość katalogu bibliotecznego dostrzeżemy obecność podręczników i książek pomocniczych, wielokrotnie wydawanych na przełomie XVIII i XIX w., zalecanych do nauki przedmiotów w szkołach średnich. Niedostatek podręczników polskich, uwzględniających aktualny stan wiedzy w danej dziedzinie, starano się niwelować pracami obcojęzycznymi tłumaczonymi na język polski. Wiele książek miało charakter uniwersalny, służąc do nauki różnych przedmiotów¹³⁷. Działalność bibliotek wydziałowych i podwydziałowych opiera-

¹²⁵ J. Kolberg, *Mappa pocztowa i podróżna Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Poznańskiego*, Warszawa 1817. Zob. też Z. Traczewska-Białkowska, *Kolberg Krzysztof Juliusz (1776-1831)*, PSB, t. 13, Wrocław 1967-1968, s. 299-300.

¹²⁶ *Krótki zbiór jeografii Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Poznańskiego: podług dawniejszego urzędzenia kraju ułożona, z wyrażeniem granic na kongresie Wiedeńskim dla obydwóch tych państw wykreślonych*, Wrocław 1816.

¹²⁷ J.K. Kluk, *Botanika dla szkół narodowych*, Warszawa 1785.

¹²⁸ K.P. Funke, *Technologia czyli nauka użytkowania z płodów przyrodzonych*, Warszawa 1814.

129 F. Kuberski, *Krótki rys historii naturalnej*, Lublin 1817.

130 S.A. L'Huilier, *Geometrya dla szkół narodowych*, [brak miejsca wydania] 1787 [inna data: 1801]. Zob. też E. Rostworowski, *L'Huilier Simon-Antoine-Jean (1750-1840)*, PSB, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 267-270.

131 S. Stubielewicz, *Zbiór krótki postępów fizyki*, Wilno 1816. Zob. też J. Kamińska, *Stubielewicz Stefan (1762-1814)*, PSB, t. 45, Warszawa-Kraków 2007-2008, s. 100-103.

¹³² F. Scheidt, *O elektryczności uważanej w ciałach ziemskich i atmosferze*, Kraków 1786. Zob. też M. Czeppe, H. Wereszycka, *Franciszek Scheidt (1759-1807)*, PSB, t. 35, Warszawa-Kraków 1994, s. 437-439; B. Średniawa, *Nauka o elektryczności w Polsce w XIX wieku i w początkach XX wieku: w dwusetną rocznicę zbudowania baterii elektrycznej przez Alessandro Voltę*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 46 (2001) z. 1, s. 49-50.

¹³³ T. Szumski, *Myśli ogólne o polepszeniu handlu, rolnictwa, przemysłu i edukacji narodowej w Księstwie Warszawskim*, Poznań 1811.

¹³⁴ L. Słowiński, *Z tradycji polonistyki poznańskiej. Tomasz Szumski (1778-1840)*, „Studia Polonistyczne”, 5 (1978) s. 123-137; A. Jazdon, *Księgarnia i biblioteka do czytania Tomasza Szumskiego*, „Biblioteka”, (2012) nr 16 (25), s. 58-81.

¹³⁵ J. Lipiński, *Sprawa z pięcioletniego urzędowania Izby Edukacyjnej*, Warszawa 1812.

¹³⁶ A. Markiewicz, *Nauka obyczajowa o obrzydzeniu występków, wad i przesądów, a zamiłowaniu prawdy, cnoty i przymiotów towarzyskich*, Kraków 1810. Zob. też R. Dutkova, *Markiewicz Andrzej (1767-1815)*, PSB, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 19.

¹³⁷ M. Adrianek, *O książkach elementarnych w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, (1979) nr 1, s. 20; też, *Podstawowy zasób filologiczny w bibliotekach szkolnych Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Studia

ła się na zarządzeniach wydanych przed Dyrekcję Edukacji Narodowej w 1812 r., gdzie bibliotek dotyczył rozdział V¹³⁸. Określono w nim regulamin korzystania ze zbiorów bibliotecznych, kwestie organizacji i zadania biblioteki oraz obowiązki bibliotekarza¹³⁹.

Szkoła w Sieciechowie bibliotekę szkolną posiadała już w 1814 r.¹⁴⁰ Na tle innych księgozbiorów szkół średnich doby Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego, sieciechowska kolekcja należała do jednej z najmniejszych pod względem wielkości¹⁴¹. Zasadniczy trzon księgozbioru stanowiły dzieła rekomendowane przez władze oświatowe¹⁴². Przeważały w nim dzieła w języku polskim, wydane po 1812 r. Tylko 7 książek zostało opublikowanych z datą roczną XVIII w. Po kasacie opactwa księgozbiór szkolny został podzielony i wywieziony do innych bibliotek, gdzie włączony do większych zbiorów, wśród książek różnej proveniencji, stał się trudny do zewidencjonowania. Oddzielna od szkolnej była biblioteka klasztorna, której spuścizna stanowi dziś cenne źródło do badań nad stanem kultury intelektualnej konwentu sieciechowskiego¹⁴³.

Historia szkół prowadzonych przez benedyktynów sieciechowskich stanowi jedno z ciekawszych zagadnień badawczych w dziejach szkolnictwa ziemi radomskiej. Na organizację i sposób funkcjonowania tych szkół istotny wpływ wywarły przemiany polityczno-terytorialne oraz reformy oświatowe prowadzona przez władze państwowe na przełomie XVIII i XIX w. W czasie ponad ćwierć-wiecza lat istnienia szkół benedyktynów sieciechowskich zmianom podlegała ich przynależność administracyjna oraz model organizacyjno-programowy. Powołana w 1791 r. z inicjatywy klasztoru sieciechowskiego szkoła w Stężycy otrzymała stopień podwydziałowej, a jej działalność opierała się na założeniach systemu nauczania Komisji Edukacji Narodowej. Po kilku latach szkoła została przeniesiona do Sieciechowa, co doprowadziło do sporu z mieszkańcami Stężycy, który trwał jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego. Pierwszy okres funkcjonowania szkoły po III rozbiorze nie przyniósł zasadniczych zmian w jej programie nauczania. Dopiero na początku XIX w. szkoła została urządzona na wzór gimnazjów austriac-

o Książce”, 11 (1981) s. 48; taż, *W kręgu problemów oświaty i książki szkolnej*, „Biuletyn Biblioteki UMCS”, 32/33 (1984/1985 [druk: 1989]) s. 9-10.

¹³⁸ Lipiński, *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812, s. 40-45; *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych z 6 X 1812 r.*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867, s. 375-381.

¹³⁹ M. Łodyński, *Organizacja bibliotek szkolnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w latach 1807-1831*, „Przegląd Biblioteczny”, 28 (1960) z. 1, s. 6-7.

¹⁴⁰ Adrianek, *Biblioteki publicznych szkół średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Roczniki Biblioteczne”, 22 (1978) z. 1-2, s. 12.

¹⁴¹ Winiarz, *Szkolnictwo*, s. 295, 305.

¹⁴² *Rejestr książek mających się znajdować w bibliotekach szkół wydziałowych*, w: Lipiński, *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812, s. 108-113.

¹⁴³ Stępień, *Losy księgozbioru klasztornego benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 15 (2018) nr 3, s. 73-86.

kich, przyjmując nowe ramy programowe, które miały wyrobić wśród młodzieży poczucie lojalności wobec władz zaborczych. W okresie istnienia Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego szkoła w Sieciechowie została zakwalifikowana do rzędu placówek podwydziałowych i wydziałowych, których działanie w pewnym zakresie nawiązywało do tradycji szkół średnich z czasów Komisji Edukacji Nagrodowej.

Na podstawie zachowanych raportów powizytacyjnych należy stwierdzić, że szkoły benedyktynów sieciechowskich uzyskiwały na ogół pozytywne oceny na temat prowadzonej działalności oświatowej. Trudności materialne i organizacyjne jakich doświadczały w sposób istotny nie różniły się od tych, z jakimi zmagaly się inne szkoły średnie. Kadre pedagogiczną omawianych szkół w głównej mierze stanowili zakonnicy z klasztoru sieciechowskiego, ale nauczycielami, zwłaszcza przedmiotów językowych, były też osoby świeckie. Ważną funkcję dydaktyczną spełniała biblioteka szkolna, której zawartość tworzyły podręczniki opatrzone znakiem elementarności oraz piśmiennictwo pomocnicze. Szkoły benedyktynów sieciechowskich, choć nie należały do największych pod względem liczebności uczniów, ani pierwszorzędných w aspekcie reprezentowanego poziomu nauczania, odegrały ważną rolę w zakresie edukacji i wychowania młodzieży, oraz rozwoju szkolnictwa w regionie. Mamy nadzieję, że problematyka zasygnalizowana w artykule stanie się przyczynkiem do dalszych badań nad działalnością oświatowo-wychowawczą zakonu benedyktynów.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne i rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych

I Rada Stanu Królestwa Polskiego, sygn. 99.

Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 296 t. II.

Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 796, 797.

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, sygn. 4003.

Nabytki niedokumentowe Oddziału I, XV-XX w., sygn. 182.

Archiwum Państwowe w Radomiu

Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej i Siedleckiej, Sukcesje, sygn. 1225.

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego

sygn. S I 640.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Archiwum miasta Sieciechowa, sygn. R 1929, R 1931.

Biblioteka Jagiellońska

Dział rękopisów, rkps 3022.

Dział starych druków, St. Dr. 30826 I.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu
Akta dotyczące Akademii Krakowskiej z lat 1784-1796 oraz różne materiały odnoszące się przeważnie do dziejów oświaty, Kościoła i spraw politycznych Polski z lat 1630-1839, sygn. 1594/III.

Źródła drukowane

- Listy z prowincji. Korespondencja wizytatorów generalnych, rektorów i nauczycieli ze Szkoła Główną Koronną 1779-1794*, oprac. K. Mrozowska, Warszawa 1998.
- Lipiński Józef, *Sprawa z pięcioletniego urzędowania Izby Edukacyjnej*, Warszawa 1812.
- Lipiński Józef, *Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812.
- Lipiński Józef, *Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych 1812 roku*, Warszawa 1812.
- Ofiara wieczysta Prowincyów Obojga narodów, na powiększenie sił krajowych*, w: *Volumina Legum*, t. 9, Wydawnictwo Komisji Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie (Z funduszu ś.p. ks. Adama Jakubowskiego), Kraków 1889, s. 73-74.
- Raporty Szkoły Głównej Koronnej o generalnych wizytach szkół Komisji Edukacji Narodowej 1787-1793*, wybór, wstęp K. Mrozowska, przypisy i indeksy oprac. A. Zielińska, Wrocław 1981.
- Wewnętrzne urządzenie szkół podwydziałowych z 6 X 1812 r.*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867, s. 401-409.
- Wewnętrzne urządzenie szkół wydziałowych z 6 X 1812 r.*, w: *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1867, s. 375-381.
- Wizyta szkół gimnazjalnych w czterech nowych departamentach Księstwa warszawskiego w roku 1810*, wyd. A. Karbowski, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce”, 10 (1904) s. 70-158.

Prasa

- „Gazeta Korrespondenta Warszawskiego y Zagranicznego”, 1818, nr 66.
- „Gazeta Warszawska”, 1791, nr 39, suplement.

Podręczniki szkolne i książki pomocnicze

- Bayki i przypowieści tudzież Bayki nowe Ignacego Krasickiego, z przydaniem baiek z różnych autorów dla użytku dzieci przedrukowane*, Warszawa 1815.
- Bandtkie Jerzy Samuel, *Krótkie wyobrażenie dziejów Królestwa Polskiego w dwóch tomach wydane*, Wrocław 1810.
- Bentkowski Feliks, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1-2, Warszawa 1814.
- Bielski Szymon, *Historia Nowego Testamentu z Xiąg Pisma Świętego, zamykająca życie y nauki Jezusa Chrystusa y obyczaje dawnych chrześcijan*, Warszawa 1811.
- Bielski Szymon, *Historia Starego Testamentu, zamykająca dzieje i obyczaje Izraelitów, z Xiąg Pisma Świętego wyjęta*, Warszawa 1812.
- Bielski Szymon, *Pieśni narodowe z różnych autorów polskich zebrane*, Warszawa 1812.
- Dzieła poetyckie Ignacego Krasickiego. Edycja nowa i zupełna przez F. (K.) Dmochowskiego*, t. 1-2, Warszawa 1812.
- [Brak autora], *Elementarz niemiecko-francusko-polski*, Warszawa 1816.
- Fleury Claude, *Katechizm historyczny większy, na klasę trzecią i czwartą*, tłum. S. Bielski, Warszawa 1811.

- Funke Karol Filip, *Technologia czyli nauka użytkowania z plodów przyrodzonych*, Warszawa 1814.
- Glave-Kobielski Karol Fryderyk, *Stary Kosmpolita Syrach do Konwencyi Narodowej*, Warszawa 1795.
- Grammatyka języka polskiego przez X. Onufrego Kopczyńskiego Piara. *Dzielo pozgonne*, Warszawa 1818.
- Grammatyka łacińska xięży pjarów. *Edycya nowa poprawna*, Warszawa 1813.
- Grammatyka niemiecka podług ustaw I. K. Gottscheda zebrana i stosownie do prawideł składni i pisowni grammatyki elementarney w szkołach narodowych używaney przedrukowana, Wrocław 1816.
- Kaliszewski Celestyn Adam, *Nomenclator czterech języków: francuskiego, polskiego, niemieckiego i łacińskiego*, Warszawa 1795.
- Kamiński Kajetan, *Grammatyka niemiecka*, Wilno-Warszawa 1812.
- Kamiński Kajetan, *Krótki zbiór grammatyki francuzkiej Pana Wailly*, Warszawa 1816.
- Kluk Jan Krzysztof, *Botanika dla szkół narodowych*, Warszawa 1785.
- Kolberg Juliusz, *Mappa pocztowa i podróżna Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Poznańskiego*, Warszawa 1817.
- Kopczyński Onufry, *Grammatyka dla szkół narodowych na klasę trzecią*, Warszawa 1808.
- Krasicki Ignacy, *Bayki i przypowieści*, Warszawa 1815.
- Krótki zbiór jeografii Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Poznańskiego: podług dawniejszego urzędzenia kraju ułożona, z wyrażeniem granic na kongresie Wiedeńskim dla obydwóch tych państw wykreślonych, Wrocław 1816.
- Kuberski Franciszek, *Krótki rys historii naturalnej*, Lublin 1817.
- [Brak autora], *Lectures pour les enfans*, [brak miejsca wydania] 1806.
- L'Huilier Simon Antoine, *Geometrya dla szkół narodowych*, [brak miejsca wydania] 1787 [inna data: 1801].
- Litwiński Jan, *Słownik polsko-łacińsko-francuski na zasadach słowników Knapkiego, Danneta i Troca ułożony i pomnożony*, Warszawa 1815.
- Markiewicz Andrzej, *Nauka obyczajowa o obrzydzeniu występków, wad i przesądów, a zamilowaniu prawdy, cnoty i przymiotów towarzyskich*, Kraków 1810.
- Marquart Joachim, *Grammatyka niemiecka stosowana do poiętności umiejących swój język a uczących się po niemiecku Polaków*, Kraków 1788.
- Mierzwiński Bonawentura, *Jeografia ogólna. Zamykająca krótką wiadomość o figurze i obrocie Ziemi, o Globie ziemskim, liniach kreślonych na kartach ieograficznych, podziale czasu it.d. tudzież o pięciu częściach świata, na które się dzieli ląd zamieszkały*, Warszawa 1811.
- Niemcewicz Julian Ursyn, *Spiewy historyczne z muzyką i rycinami*, Warszawa 1818.
- Niemeyer August Hermann, *Zasady edukacyj i instrukcyi*, Warszawa 1808.
- Piramowicz Grzegorz, *Wymowa i poezya dla szkół narodowych*, Kraków 1792.
- Politowski Wojciech, *Jeografia Królestwa polskiego i Wolnego Miasta Krakowa. Z dołączeniem wiadomości statystycznych*, Warszawa 1816.
- Potocki Stanisław Kostka, *O wymowie i stylu*, t. 1-4, Warszawa 1816.
- Potocki Stanisław Kostka, *Pochwały, mowy i rozprawy*, cz. 1-2, Poznań 1816.
- Potocki Stanisław Kostka, *Zbior uchwał i ogólnych urzędzen Izby Edukacyney od czasu jey ustanowienia*, Warszawa 1809.
- Pouget Franciszek Amat, *Nauki Katolickie w sposób katechizmowy, z francuskiego języka na polski przez X. Józefa Jakubowskiego Zgromadzenia Księży Misjonarzy przełożone*, Warszawa 1790.

- Sawicki Stefan, *Rys krótki chronologiczny historii powszechnej do r. 1815*, Warszawa 1815.
- Scheidt Franciszek, *O elektryczności uważanej w ciałach ziemskich i atmosferze*, Kraków 1786.
- Schroeck Johann Matthias, *Historia powszechna, z niemieckiego języka na polski przez x. Pawła Kotowskiego S.P. przetłumaczona, potrzebnymi dodatkami pomnożona, i do roku 1812 doprowadzona*, Warszawa 1813.
- Stroynowski Hieronim, *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodów*, Wilno 1785.
- Stubielewicz Stefan, *Zbiór krótki postępów fizyki*, Wilno 1816.
- Szostakowski Tadeusz, *Pieśń na rocznicę urodzin Aleksandra I*, Wilno 1817.
- Szostakowski Tadeusz, *Pieśni i anakreontyki*, Warszawa 1818.
- Szumski Tomasz, *Myśli ogólne o polepszeniu handlu, rolnictwa, przemysłu i edukacji narodowej w Księstwie Warszawskim*, Poznań 1811.
- [Brak autora], *Tirocinium linguae Latinae in usum primae et secundae classis*, Warszawa 1813.
- Waga Teodor, *Historia książąt i królów polskich krótko zebrana, z niektórymi uwagami nad dziełami narodu polskiego*, Warszawa 1809.
- Wybicki Józef, *Początki geografii politycznej: z początkami geografii fizycznej i astronomicznej, tudzież wiadomości politycznych*, Wrocław 1806.

Opracowania

- Adrianek Mieczysława, *Biblioteki publicznych szkół średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Roczniki Biblioteczne”, 22 (1978) z. 1-2, s. 11-55.
- Adrianek Mieczysława, *O książkach elementarnych w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, (1979) nr 1, s. 18-38.
- Adrianek Mieczysława, *Podstawowy zasób filologiczny w bibliotekach szkolnych Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego do r. 1831*, „Studia o Książce”, 11 (1981) s. 41-70.
- Adrianek Mieczysława, *W kręgu problemów oświaty i książki szkolnej*, „Biuletyn Biblioteki UMCS”, 32/33 (1984/1985 [druk: 1989]) s. 7-25.
- Aleksandrowska Elżbieta, *Grzegorz Wincenty Piramowicz (1735-1801)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1981, s. 529-536.
- Aleksandrowska Elżbieta, *Joachim Marquart (Margward, Markwart)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 59-60.
- Ausz Mariusz, *Edukacja w świetle Urządzenia tymczasowego szkół pijarskich z 1808 roku*, „Res Historica”, 18 (2004) s. 31-41.
- Ausz Mariusz, Puchowski Kazimierz, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Szkoły w Wydziale Pijarskim*, seria: *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, t. 9, Warszawa 2018.
- Ausz Mariusz, *Odbudowa polskiej prowincji pijarów. Działalność wychowawczo-edukacyjna zakonu w latach 1873-1918*, Lublin 2013.
- Ausz Mariusz, *Szkoły pijarskie na Lubelszczyźnie w wiekach XVII-XIX*, Lublin 2006.
- Bartnicka Kalina, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa 2018.
- Bazydło Janusz, *Dębski Jan Adrian*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, 1979, kol. 1235.
- Brykowska Maria, *W sprawie architektury zespołu pobenedyktyńskiego w Opactwie-Sieciechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 15 (1970) z. 2, s. 203-211.

- Buba Innocenty, *Pijarzy w Polsce (Próba charakterystyki)*, „Nasza Przeszłość”, 15 (1962) s. 13-37.
- Buczek Karol, *Jowin Fryderyk Bystrzycki, h. Bończa (1737-1821)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 177-178.
- Cioek Daniel, Kociszewski Aleksander, Szczepański Janusz (red.), *Dzieje Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusk*, Ciechanów-Pułtusk 1991.
- Czeppe Maria, Wereszycka Helena, *Franciszek Scheidt (1759-1807)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Warszawa-Kraków 1994, s. 437-439.
- Derwich Marek, *Szkoły w dobrach i parafiach opactwa łysogórskiego*, w: *Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Kielce 1997, s. 47-66.
- Dobrzański Jan, *Losy szkolnictwa średniego w Zachodniej Galicji*, „Rocznik Lubelski”, 10 (1967) s. 179-191.
- Dobrzański Jan, *Szkolnictwo średnie w b. Galicji w latach 1772-1805*, w: *Prace wydane ku uczczeniu 50-lecia Akademickiego Koła Historyków Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1878-1928*, Lwów 1929, s. 406-425.
- Dobrzański Jan, *Szkoły lubelskie na tle austriackiej polityki szkolnej w Zachodniej Galicji 1795-1809*, Lublin 1949.
- Dutkova Renata, *Markiewicz Andrzej (1767-1815)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 19.
- Dygdała Jerzy, *Tarło Michał Bartłomiej (1656-1715)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 52, nr 2, Warszawa-Kraków 2018, s. 301-303.
- Gacki Józef, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872.
- Gacki Józef, *Benedyktynski klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze*, Warszawa 1873.
- Gacki Józef, *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach. Kilka naciąg pism urzędowych*, Warszawa 1869.
- Gerber Rafał, *Szkoła Wojewódzka Księża Benedyktynów w Pułtusk*, w: *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. B. Gierlach, A. Gieysztor, S. Kotarski, Warszawa 1975, s. 153-184.
- Główka Dariusz, *Protokoły „Ofiary 10 i 20 grosza” jako źródło do badań stanu majątkowego duchowieństwa na przykładzie powiatu plockiego*, „Kwartalnik Historyczny”, 100 (1993) nr 3, s. 43-58.
- Gordziejew Jerzy, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego*, Kraków 2010.
- Jazdon Artur, *Księgarnia i biblioteka do czytania Tomasza Szumskiego*, „Biblioteka”, (2012) nr 16 (25), s. 58-81.
- Kanior Marian, *Polska Kongregacja Benedyktynska Świętego Krzyża (1709-1864)*, Kraków 2000.
- Kanior Marian, *Życie polskich benedyktynów w XVIII wieku*, „Analecta Cracoviensia”, 13 (1981) s. 443-487.
- Kamińska Janina, *Stubielewicz Stefan (1762-1814)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 45, Warszawa-Kraków 2007-2008, s. 100-103.
- Karbownik Henryk, *Szkolnictwo parafialne w powiecie radomskim w XV-XVIII wieku*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 18 (1981) z. 1, s. 21-28.
- Kiryk Feliks, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII-XVI wiek)*, Kielce 1994.

- Klarner Izabela, *Dzieło Komisji Edukacji Narodowej w Pultusku*, w: *Pultusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. B. Gierlach, A. Gieysztor, S. Kotarski, Warszawa 1975, s. 133-152.
- Kloch Zbigniew, *Stanisław Kostka Potocki o języku i stylu. Rekonesans badawczy*, „Pamiętnik Literacki”, 77 (1986) z. 4, s. 131-148.
- Konic Henryk, *Kartka z dziejów oświaty w Polsce. Władze oświecenia publicznego i oświata elementarna w Księstwie Warszawskim*, Kraków 1895.
- Kowalski Stanisław, *Szkice do dziejów oświaty i szkolnictwa na terenie gminy Sieciechów*, Kozienice-Sieciechów 2016.
- Kowalski Tadeusz, *Szkolnictwo pultuskie w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, „Notatki Płockie”, 18 (1973) nr 5, s. 25-30.
- Krukowski Jan, *Szkoły pokątne w Krakowie w okresie Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 22 (1979) s. 69-82.
- Kurzyp Klemens, *Stężycza nad Wisłą*, Stężycza 1989.
- Kurzyp Klemens, *Szkolnictwo w Stężycy nad Wisłą*, Stężycza 1989.
- Leszczyński Rafał, *Mierzwiński Bonawentura (1762-1818)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 21, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 23.
- Lodyński Marian, *Organizacja bibliotek szkolnych w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w latach 1807-1831*, „Przegląd Biblioteczny”, 28 (1960) z. 1, s. 1-31.
- Massalski Adam, *Przyczynki do dziejów szkolnictwa średniego na terenie województwa krakowskiego i sandomierskiego w latach 1815-1830*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 18 (1981) z. 1, s. 29-36.
- Maternicki Jerzy, *Nauczanie historii w szkołach średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (do 1830 r.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 17 (1974) s. 51-103.
- Meissner Andrzej, *Szkoła podwydziałowa w Stężycy (1791-1794)*, w: A. Meissner, R. Ślęczka, M. Pękowska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Szkoły w Wydziale Małopolskim*, seria: *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, t. 6, Warszawa 2018, s. 229-236.
- Meissner Andrzej, *Szkoły zakonne wobec Komisji Edukacji Narodowej*, w: *W kręgu wielkiej reformy. Sesja naukowa w Uniwersytecie Jagiellońskim w dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej, 24-26 października 1973*, red. K. Mrozowska, R. Dutkova, Kraków 1977, s. 241-254.
- Mencel Tadeusz, *Galicja Zachodnia: 1795-1809. Studium z dziejów ziem polskich zaboru austriackiego po III zaborze*, Lublin 1976.
- Michalski Jerzy, *Andrzej Kopczyński (1735-1817)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 622-625.
- Michalski Jerzy, *Kajetan Kamieński (1758-1842)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964-1965, s. 537-538.
- Miszczak Danuta, *Późnobarokowy kościół pobenedyktynski w Sieciechowie-Opactwie*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, 9 (1975) s. 367-383.
- Mizia Tadeusz, *Komisje porządkowe cywilno-wojskowe a szkolnictwo parafialne w okresie Sejmu Czteroletniego*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 6 (1963) s. 40-92.
- Ozorowski Edward, *Januszowski Ohm (Januszowitz) Ferdynand*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 169-170.
- Pająk Jerzy Zbigniew, *Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego*, w: *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?*, red. J. Wijaczka, Kielce 2001, s. 49-72.
- Pawlik Wojciech, *Katechizmy w Rzeczypospolitej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 2010.

- Pękowska M., *Szkoła podwydziałowa w Kielcach (1780-1794)*, w: A. Meissner, R. Ślęcka, M. Pękowska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Szkoły w Wydziale Małopolskim*, seria: *Komisji Edukacji Narodowej model szkoły i obywatela – koncepcje, doświadczenia i inspiracje*, t. 6, Warszawa 2018, s. 199-221.
- Piątkowski Sebastian, *Radomskie władze wojewódzkie i gubernialne w pierwszej połowie XIX wieku. Z badań nad kompetencjami, organizacją wewnętrzną i korpusem urzędniczym*, w: *Urzędy administracji rządowej w Radomiu od XVI do XX wieku*, red. D. Kupisz, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, 40 (2006) z. 1-4, s. 25-40.
- Pielacha Krystian, *Szkolnictwo parafialne w dawnej ziemi sęczyńskiej (XVI-XVIII w.)*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 7 (2009) s. 33-53.
- Pielas Jacek, *Akt ostatniej woli Anny ze Stanisławskich Zbąskiej, pierwszej polskiej poetki, z 7 lipca 1696 roku*, „Res Historica”, 46 (2018) s. 385-418
- Postek Sławomir, *Dzieje szkoły pijarskiej w Łukowie 1701-1833*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, 5 (1996) nr 2, s. 141-169.
- Puchowski Kazimierz, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565-1773*, Gdańsk 1999.
- Rabowicz Edmund, *Kaliszewski Adam Piotr (1725-1767)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965, s. 478-479.
- Rostworowski Emanuel, *L'Huilier Simon-Antoine-Jean (1750-1840)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 267-270.
- Ruta Zygmunt, *Gimnazjum tarnowskie w latach 1784-1794*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Prace Historyczne, (1965) z. 20, s. 67-85.
- Rzemieniecki Konrad, *Struktura własności ziemskiej i jej dochodów w województwie kijowskim w 1789 r.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, 71 (2011) s. 127-154.
- Samborska-Kukuć Dorota, *Szostakowski Tadeusz (1785-1826?)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 48, Warszawa-Kraków 2012-2013, s. 579-580.
- Schletz Alfons CM, *Ks. Biskup Michał Bartłomiej Tarło opiekun ubogich*, „Nasza Przeszłość”, 115-116 (2011) s. 23-32.
- Słowikowski Tadeusz, *Pijarskie podręczniki do nauczania historii w Polsce w XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, 54 (1980) s. 181-229.
- Słowiński Lech, *Z tradycji polonistyki poznańskiej. Tomasz Szumski (1778-1840)*, „Studia Polonistyczne”, 5 (1978) s. 123-137.
- Stanaszek Bogdan, Nowakowski Ryszard, Tylec Piotr, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX-XX w.*, t. 1-4, Sandomierz 2014-2019.
- Stasiewicz-Jasiukowa Irena, *Onufry Kopczyński, współpracownik Komisji Edukacji Narodowej. Studium o społecznej roli uczonego w Polsce stanisławowskiej*, Wrocław 1987.
- Stasiewicz-Jasiukowa Irena (red.), *Wkład Jezuitów do nauki i kultury w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, Kraków 2004.
- Stasiewicz-Jasiukowa Irena (red.), *Wkład Pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX wieku*, Warszawa-Kraków 1993.
- Stępień Robert, *Losy benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 110 (2018) s. 357-379.
- Stępień Robert, *Losy księgozbioru klasztoru benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 15 (2018) nr 3, s. 73-86.
- Stępień Robert, *Pokasacyjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „Res Historica”, 45 (2018) s. 131-153.

- Studnicki Władysław, *Memoryał Baldaci'ego*, „Biblioteka Warszawska”, 1903, t. 3, s. 1-26.
- Szczepański Janusz, *Szkoła Wojewódzka Księży Benedyktynów w Pułtusk*, w: *Dzieje Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Piotra Skargi w Pułtusk*, red. D. Ciok, A. Kociszewski, J. Szczepański, Ciechanów-Pułtusk 1991, s. 79-104.
- Szczotka Stanisław, *Dębski Jan Nepomucen Adrian (zm. po 1800)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5, Kraków 1939-1946, s. 149-150.
- Szczotka Stanisław, *Bielski Szymon (1745-1825)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 7.
- Szybiak Irena, *Ksiądz Adrian Dębski – benedyktyn w kręgu idei Komisji Edukacji Narodowej*, w: *Historia i polityka. Studia i rozprawy dedykowane profesorowi Adamowi Koseskiemu w 65 rocznicę urodzin*, red. A. Bartnicki, J.R. Szaflik, Pułtusk 2004, s. 417-427.
- Szylar Anna, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, Kraków 2012.
- Średniawa Bronisław, *Nauka o elektryczności w Polsce w XIX wieku i w początkach XX wieku: w dwusetną rocznicę zbudowania baterii elektrycznej przez Alessandro Voltę*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 46 (2001) z. 1, s. 41-56.
- Traczewska-Białkowska Zofia, *Kolberg Krzysztof Juliusz (1776-1831)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław 1967-1968, s. 299-300.
- Winiarz Adam, *Szkolnictwo Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (1807-1831)*, Lublin 2002.
- Wiśniewski Krzysztof, *Nieudana inwestycja? Budowa nowego kościoła w Łętowie w latach 1777-1779 przez benedyktynów płockich*, „Rocznik Mazowiecki”, 19 (2007) s. 252-261.
- Wiśniewski Krzysztof, *Szkolnictwo benedyktyńskie w Pułtusk* w latach 1781-1833, „Nasza Przyszłość”, 117 (2012) s. 205-214.
- Wiśniewski Krzysztof, *Z dziejów konwentu benedyktynów w Pułtusk* w latach 1781-1864, w: *Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 6, red. J. Szczepański, Pułtusk 2005, s. 139-154.
- Zając Krzysztof, Siek Stefan, *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice-Sieciechów 2009.

PUBLIC SCHOOLS OF THE SECIECHÓW BENEDICTINES IN 1791-1819

Abstract

The article presents issues concerning the organization and activity of public schools run by the Benedictines in Seciechów at the turn of the 18th and 19th century. The time period under study begins with the year of foundation of the sub-faculty school in Stężyca at the initiative of the Seciechów monastery, and ends with the year of introduction of the suppression law, which led to the dissolution of the Seciechów abbey. The article pays particular attention to issues related to the organizational status of Seciechów schools, the curriculum and level of teaching, the teaching staff, the number of students and material resources, including the school library's collections. The basic source material for the research in this area comprises a set of files of the educational authorities that supervised Seciechów schools in the period in question, including visitation reports and the reports submitted by Seciechów school administrators. The preserved archival legacy of the monastery and the official records of the period of residency in and evacuation from the dissolved abbey were of great importance for some of the issues discussed.

During more than twenty-five years of the existence of the Seciechów schools, their administrative affiliation and organizational and programming model underwent certain changes. The activity of schools was significantly influenced by political and territorial changes and educational reforms carried out by state authorities at the turn of the 18th and 19th centuries. Established in 1791, the school in Stężyca was given the status of a sub-faculty school, and its operation was based on the basis of the teaching system of the National Education Commission. After several years, the school was moved to Seciechów, which led to a dispute with the inhabitants of Stężyca, which continued in the times of the Duchy of Warsaw. At the beginning of the 19th century the school in Seciechów was arranged on the model of Austrian gymnasiums, and during the period of existence of the Duchy of Warsaw and the Kingdom of Poland it was qualified to become sub-faculty and faculty establishments. The teaching staff of the school were mainly monks from the Seciechów monastery, but the teachers, especially of linguistic subjects, included also lay people. An important didactic function was performed by the school library, the content of which consisted of textbooks and auxiliary literature.

Keywords: monastery; Benedictines; Seciechów; Stężyca; education; school library

Translated by Marek Robak-Sobolewski